

**Publicistica lui Constantin Stere
din prima perioadă a ziarului *Lumina*:
teme, motive, idei directoare**

Victor Durnea

Cuvinte cheie: *ziarul Lumina, Marele Război, Antanta și Puterile Centrale, ocupația militară, Pacea de la București*

Introducere

Într-un studiu anterior, consacrat „preistoriei” ziarului *Lumina*, am încercat să reconstitui activitatea desfășurată de Constantin Stere din momentul când devine iminentă ocuparea Capitalei de către armatele Puterilor Centrale, până în ziua de 18 august/1 septembrie 1917, când apare primul număr al ziarului ce-l are ca director și coproprietar¹. A ieșit astfel în evidență că profesorul de drept constituțional de la Universitatea din Iași a inițiat atunci, la sfârșitul lunii noiembrie 1916, o **acțiune politică**, constând în înfiriparea unei „întruniri antibrătieniste”², reunind pe parlamentarii rămași în teritoriul ocupat, „întrunire” (asociație) care nu a prins viață, datorită, pe de o parte, reticenței unor oameni politici experimentați (precum Alexandru Marghiloman îndeosebi) în fața unei acțiuni care, în condițiile date, putea fi privită ca un act de trădare³, și

¹ La Biblioteca Academiei Române se păstrează o scrisoare trimisă de C. Stere lui B. Brănișteanu la 17/30 august 1917, deci, chiar în ziua în care ieșea *Lumina*, scrisoare în care declară că proprietatea ziarului îi aparține în mod egal lui și destinatarului. Conform unei „informații” a ziarului *Mișcarea* (nr. 105, din 9 mai 1918), „*Lumina* e comanditat de Brănișteanu și Schulder” și că Stere „e director comanditat”. În fapt, „mica” și „marea” publicitate făcută prin ziar fusese concesionată unei agenții conduse de Carol Schulder și Berger.

² Expresia îi aparține lui Titu Maiorescu. Vezi *România și Războiul Mondial. Însemnări zilnice inedite*, ediție îngrijită de Stelian Neagoe, București, 1999, p. 185-187.

³ Conform *Notelor politice* ale lui Al. Marghiloman (vol. I-V, București, I.A.G. Eminescu, 1927; o ediție mai recentă, îngrijită de Stelian Neagoe, vol. I-II, 1993-1994,

datorită, pe de altă parte, luptei pentru întâietate între amintitul președinte al Partidului Conservator și fostul prim-ministru junimist Petre P. Carp.

Mai importantă decât cea primă acțiune a fost însă călătoria întreprinsă la Viena și la Berlin între 3 sau 4 martie (16 sau 17 martie, stil nou) 1917 și 6 sau 7 aprilie (19 sau 20 aprilie, stil nou) 1917, călătorie în care C. Stere a prezentat autorităților din capitalele respective un memoriu ce pleda pentru integrarea („Anschluss”) României în „complexul politic și economic *Mittel-Europa*” prin urcarea pe tronul țării a unuia dintre cei doi împărați. Călătoria s-a soldat cel puțin cu **autorizarea principială de a scoate un cotidian**⁴. S-a reținut că privilegiul⁵ nu a putut fi valorizat de îndată, fiindcă inițiativa lui C. Stere (reîmprospătată printr-un interviu acordat ziarului unguresc *Az Est* la 15 iunie 1917) a agravat disensiunile

din păcate incompletă și fără versiunea franceză, existentă în prima), prim-ministrul l-a avertizat de primejdia unor acțiuni politice în condițiile de „stare de război absolută”, prin intermediul prințului G. Știrbei, care i-a transmis: „Brătianu găsește că nu facem bine întrunindu-ne, căci aceasta poate provoca greutăți...” Aceleași *Note politice* conțin ideea că orice colaborare cu ofițeri dezertori (de pildă, cu Alexandru Sturdza) descalifică atât partidele, cât și pe conducătorii lor. Mai semnificativă încă, pentru că e absolut creditabilă, este consemnarea de către episcopul Raymund Netzhammer, la 2 februarie 1917, a opiniei formulate în fața lui de către președintele Partidului Conservator: „Și Marghiloman întrevide din această cauză [oprirea ofensivei germane pe Siret în decembrie 1916] dificultăți pentru România. Raționamentul său este următorul: Atâta vreme cât Regele, guvernul și armata se află în Moldova, deci în țară, tot atâta vreme acolo este și România și tot atâta vreme politicienii români de partea cealaltă [diesseit = de partea aceasta, adică de la București] a frontului au mâinile legate; pentru că dacă fac vreo mișcare se va spune despre ei că sunt trădători.” (*Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer și Krista Zach, București, Editura Academiei, vol. I, 2005, p. 709; titlul ediției prime, apărute la München în 1995, este de fapt *Bischof in Rumänien im Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan*.)

⁴ De această autorizare avea cunoștință însuși Împăratul Carol al Imperiului Austro-Ungar. Același Raymund Netzhammer relatează (*op. cit.*, I, p. 744) că în audiența acordată (la 4 iulie 1917) în cursul vizitei pe care o face la Viena, i s-a cerut opinia asupra lui C. Stere. După o caracterizare destul de critică, Netzhammer a amintit că profesorul ieșean „este foarte apreciat de nemți și are [de la ei] aprobarea de a edita un jurnal românesc propriu – «În spiritul prieteniei față de Puterile Centrale», adăugă împăratul” („*Im mittelmächtefreundlichen Sinne, fûgte der Kaiser bei.*“ În original, e vorba de „*Erlaubnis*” – permisiune).

⁵ Consilierul de legație Horstmann, care era de fapt șeful serviciului (secret) de informații – „Politische Abteilung” – îi afirmă lui Marghiloman (vezi *Note politice*, II, p. 165, 25 aprilie 1917) că ziarul lui Stere va fi doar „o probă preparatoare” și dacă „cenzura slăbește” va reapărea și organul conservator *Steagul*. Totuși, acesta nu vede lumina zilei decât la 21 aprilie/3 mai 1918, după instalarea guvernului Marghiloman și după semnarea Tratatului de pace de la București.

dintre el și P. P. Carp, probabil și dintre acesta și Al. Marghiloman, precum și dintre șefii autorităților ocupante⁶. Cât privește pe acestea din urmă, nu este exclus ca la ele să se fi manifestat și o dezinteresare pentru „afacere” câtă vreme au durat luptele din vara anului 1917, de la care așteptau cele mai fericite rezultate: cucerirea integrală a României, scoaterea ei din război, (auto)exilarea Regelui, a guvernului Brătianu-Take Ionescu și a Parlamentului (așa cum se întâmplase în Serbia învinsă). Lucrurile s-au schimbat însă radical, când ofensiva de la Mărășești a eșuat. Atunci nu numai că s-a reînnoit autorizarea de a scoate ziarul, dar s-a cerut și urgentarea operației⁷.

În finalul studiului amintit, m-am oprit și asupra problemei banilor cu care s-a pornit ziarul *Lumina*. O trecere rapidă în revistă a documentelor date la iveală până acum a arătat că declarațiile lui C. Stere în această chestiune au fost întotdeauna ambigui, amalgamând informațiile exacte și cele parțial sau integral inexacte (de pildă, cele privitoare la cumpărarea unei mașini tipografice și a mai multor vagoane de hârtie), astfel încât nu poate satisface pe nimeni explicația dată pentru primirea unor sume importante de la *Politische Abteilung* și pentru împrumuturile de la Banca Generală al cărei președinte al consiliului de administrație era.

Redacția ziarului *Lumina*

Lumina apare, între datele menționate mai sus, în toate cele șapte zile ale săptămânii, inclusiv, deci, duminica. S-a făcut excepție doar de marile sărbători religioase (Crăciun, Paști etc.), care au fost doar șase.

⁶ Rezumând spusele lui Constantin C. Arion relative la convorbirile sale cu colonelul Hentsch (șeful Statului Major al Administrației Militare Germane în România), Marghiloman notează la 20 iulie 1917 (*op. cit.*, II, p. 202): „Stere a îngăduit să se publice în *Az Est* un interview în care își exprimă opiniile din memorandumul lui (acest interview a făcut mult sânge rău și a ucis gazeta lui, *Lumina*, care nu va mai vedea lumina zilei).” Hentsch pare să mizeze pe P. P. Carp și, ca atare, îi cere lui Stere să se „împace” cu bătrânul junimist. Șeful „Direcției Politice” („*Politische Abteilung*”), Horstmann, se înțelege bine cu Al. Marghiloman, dar într-un guvern condus de acesta îl vede și pe Stere. În sfârșit, contele Mirbach-Harff (care, conform mărturisirii făcute episcopului Raymond Netzhammer, vine la București în februarie 1917 cu misiunea de „a face pe semizeii României”) plasează pe primul loc pe Carp, iar pe locul al doilea pe Stere. Totuși, opinează că, deși trebuie să se arate puțină încredere lui Marghiloman, care e oportunist, doar cu el se poate încerca o colaborare.

⁷ Cel care a făcut-o, conform spuselor lui B. Brănișteanu, consemnate de Al. Marghiloman la 5/18 august 1917 (*op. cit.*, II, p. 226), a fost colonelul Hentsch, care „s-a răzgândit și le-a comunicat că ziarul e autorizat să apară și ar fi de dorit ca aceasta să se facă repede”.

Astfel, în cele 452 de zile, au apărut 446 de numere! Marea majoritate a acestora a avut patru pagini, doar câteva, îndeobște în toamna anului 1918, având doar două pagini. (În contrast, toate cotidienele ieșene ies, luni întregi, numai în două pagini, pe o hârtie de calitate inferioară. Așa, chiar și *România*, organul Marelui Stat Major, *Neamul românesc*, al lui Nicolae Iorga, *Mișcarea*, *Evenimentul* ori *Opinia*!)

Prima pagina a *Luminii* găzduiește, cum e firesc, editorialul semnat de director, care mai dă, la început, și un cursiv, sub genericul „Din carnetul unui solitar”. Tot aici intră articole „politice” ale prim-redactorului B. Brănișteanu și (după o vreme) ale redactorilor Dumitru D. Pătrășcanu și Ion Gorun (Alexandru I. Hodoș). La sfârșitul lui ianuarie 1918, în redacție intră George Topîrceanu, întors (adus) din prizonierat. Probabil același statut, de redactori, îl au cei ce semnează (foarte des) numai cu inițialele E. și U., lângă care se așază în primăvara anului 1918 vechiul gazetar de la *Adevărul* I. Teodorescu și fostul liberal Ștefan Meitani. În articolele lor, toți aceștia reiau de foarte multe ori subiectele tratate de directorul ziarului, într-o formă mai puțin precaută, mai directă sau mai violentă. Ei semnează și editorialele, începând din aprilie 1918, când directorul lipsește din București. Lor li se alătură o serie de colaboratori mai mult sau mai puțin asidui, între care e de remarcat polonezul Tadeu Gwiazdowski⁸, cu articole despre situația din Rusia, și Scrutator (Calman Blumenfeld). Din aceeași categorie fac parte deputatul liberal C. Iarca și fostul ambasador la Berlin Alexandru V. Beldiman. Un singur articol iscălește Victor Verzea.

În pagina a doua se dau de obicei diverse informații, comunicate ale autorităților de ocupație, cronica judiciară etc. Se introduce destul de repede o rubrică specială „Știri din Moldova”⁹. Cu trecerea timpului, un colț de pagină este consacrat vieții culturale. (La un moment dat, se schițează chiar o *Lumina literară*!) Apare „foiletonul” în care sunt inserate bucăți literare semnate de Bucura Dumbravă, Dumitru D. Pătrășcanu, Ion Gorun, G. Topîrceanu (cu amintiri din prizonierat), Liviu Rebreanu. În 1918, „foiletonul” este ocupat de traducerea unui roman german, *Patria pierdută*, de Walter Bloem, a cărui acțiune se petrece în Alsacia! Tălmăcitorul nu era indicat; e posibil să fi fost amintitul Ion Gorun sau chiar Liviu Rebreanu, care mai înainte scria cronica teatrală. După încheierea Păcii de la București (când se poate face și trecerea din

⁸ Acesta iscălea mai des cu inițialele. La sfârșitul anului 1918 va fi secretar al legăției poloneze la București.

⁹ Erau culese din presa de la Iași câtă ajungea în țările neutre sau făcea obiectul „telegramelor de presă”.

Moldova în Muntenia și invers), în *Lumina* semnează din timp în timp Ion C. Vissarion, Gala Galaction, Henric Sanielevici, Dumitru Caracostea, Aureliu Weiss ș.a. Rinaldo (Mihail Sevastos) și, apoi, Rodion (Avram Steuerman) trimit mai multe ample „scrisori din Iași”.

Tot în pagina a doua sunt inserate fragmente din cartea de război a unui reporter german, Karl Rosner, *De la Sibiu la Siret*. Același iscălește și relatarea oficioasă a vizitelor făcute la începutul verii 1917 de Împăratul Wilhelm al II-lea în Dobrogea, la Focșani și în București și Curtea de Argeș.

În pagina a III-a a *Luminii* se reproduc comunicatele oficiale. (O vreme, direcția se laudă cu obiectivitatea sa, întrucât ar fi dat toate comunicatele întocmai. Curând, însă, comunicatele Antantei, inclusiv al Marelui Stat Major Român, se reduc semnificativ sau dispar cu totul.) Se mai dau diverse „telegrame de presă” (cele transmise prin telegrafia fără fir sau radiofonic), precum și o seamă de articole apărute în periodice austriece, germane, sau chiar engleze și franceze, preluate din presa „neutrilor”.

În sfârșit, ultima pagină este de obicei alocată în întregime mării și micii publicități. (Cum am spus, aceasta era girată de firma lui Carol Schulder, lucru precizat pe frontispiciul fiecărui număr.) Târziu, de pe la sfârșitul lui aprilie 1918, apare aici o rubrică nouă – „Corespondență din/cu Moldova”. Aceasta a fost o vreme foarte rentabilă: pe de o parte, cuprindea numeroase anunțuri plătite destul de scump¹⁰ și, pe de alta, asigură ziarului o cerere tot mai mare. Este ceea ce îl face pe Nicolae Iorga să incrimineze, pe lângă altele, spiritul comercial al ziarului, afacerismul său¹¹.

Activitatea lui Constantin Stere la *Lumina*

Punând acum sub reflector activitatea desfășurată de C. Stere la *Lumina*, se impune a observa de la început că aceasta, acoperind aproape 15 luni (între 18 august/1 septembrie 1917 și 13/26 noiembrie 1918), se distinge drept cea mai intensă desfășurată de publicist vreodată. Într-adevăr, în cele 452 de zile, C. Stere a semnat 275 de texte, între care 239 editoriale, 41 de „carnete” și două note. Evident, ritmul nu a fost egal de-a

¹⁰ Fiecare cuvânt costa aproape cât un exemplar!

¹¹ Nu am găsit nota în care istoricul a adus această acuzare, fapt explicabil, căci colecția ziarului *Neamul românesc* pe anul 1918 prezintă și la BAR numeroase lipsuri. I s-a replicat însă în *Lumina*, la rubrica „Polemici mărunte” (în anul I, nr. 277, din 10 iunie 1918, p. 1).

lungul intervalului și, din acest unghi, se evidențiază patru perioade distincte. Celei dintâi, corespunzătoare primelor șapte luni – între 18 august/1 septembrie 1917 și 18/31 martie 1918 –, îi revin 237 de articole, adică în medie un articol pe zi. I-a urmat a doua – alte cinci luni – în care „producția” este de 1-5 articole, două luni de stagnare completă și una, ultima, de revenire aproape la ritmul inițial, cu 17 articole¹². Dar cele **trei** perioade de **activitate** se deosebesc, de asemenea, și prin temele, motivele, ideile directe cultivate.

În examinarea acestora, pentru prima perioadă, care, cum s-a văzut, este și cea mai bogată, se impune cu necesitate să se evite falsele „evaluări”, unele propuse chiar de publicistul în cauză, altele iscodite de partizanii săi politici ori de admiratori pioși. Dacă peste ultimele se poate trece¹³, cele dintâi solicită o scurtă oprire.

Un tip îl reprezintă, desigur, cel conturat de C. Stere în celebra cuvântare din 4-5 martie 1921 ținută în Adunarea deputaților cu prilejul validării alegerilor¹⁴. Aici, alesul județului Soroca declara că „a scos «Lumina» [...] pentru că nu a putut tăcea” și că „nu a putut tăcea”, mai întâi, pentru că „în situația de fapt [după Mărășești], efortul militar al României nu mai [putea] continua și războiul [putea] fi considerat ca sfârșit pentru noi” și, apoi, pentru că „[l]-a cuprins groaza că a sunat ultimul ceas în care Basarabia ar mai putea fi încă salvată”, căci „[a] văzut că Basarabia este amenințată să fie prinsă în vârtejul revoluției rusești”. În consecință, „**trei pătrimi din articolele [sale] din Lumina [au fost] consacrate numai chestiunii rusești și chestiunii basarabene**”, iar **restul** erau „**articolele ce cuprindeau o polemică împotriva germanilor [...] în forma ce singură era cu putință sub ocupație și sub regimul cenzurii germane**”. Cât privește pe cele dintâi, ele ar fi avut un destinatar îndepărtat, căruia năzuiau „a-i deschide ochii” – guvernul de la Iași. „Știam că guvernul – suna explicația stupefiantă a alesului județului Soroca – trebuie să fi lăsat aici o organizațiune prin care să afle și ceea ce scriu eu în *Lumina*, știam că și presa europeană are să vorbească, cum a

¹² Cifrele sunt, desigur, întru totul edificatoare. Dar, pentru o idee mai exactă, trebuie să se aibă în vedere că au mai fost și alte articole și note, pe care, din motive diverse, C. Stere nu le-a semnat.

¹³ De pildă, legenda că ziarul are legătură cu misiunea dată de Ion I. C. Brătianu când a rămas în teritoriul ocupat ori că a fost concretizarea ideii lui Alexandru Vaida Voevod, despre necesitatea „de a avea două fiare în foc”.

¹⁴ Textul, tipărit în broșură sub titlul „Un caz de conștiință”, a fost cuprins în câteva culegeri publicate în ultima vreme: *Singur împotriva tuturor*, ed. îngrijită de Alina Ciobanu, Chișinău, 1997; *Documentări politice*, ed. îngrijită de Iurie Colesnic, Chișinău, 2002; *Publicistică*, ediție îngrijită de Pavel Balmuș, Chișinău, 2006.

și vorbit, despre acest ziar. Eram sigur că, printr-o cale sau printr-alta, cei vizați mă vor citi și am să le deschid ochii.” (Însă, tot acolo, spunea: „... știam însă ceea ce mă așteaptă. Știam că autorii politicii oficiale nu-mi vor ierta îndrăzneala. Știam de asemenea la ce mă expune reaua-credință a unora, lașitatea altora, micimea de suflet a ranchiunelor personale. Și de aceea, în chiar primele numere, am spus că mă îmbrac cu «cămașa morții», dar nu pot tăcea.” Expresia folosită în realitate, cum se va vedea, a fost mult mai puțin dramatică!)

Un al doilea tip de „evaluare” propus de C. Stere este acela concretizat în volumul *Marele Război și politica României*, care a fost dat la tipar la sfârșitul lui mai sau începutul lui iunie 1918¹⁵. Înfățișat, în *Prefață*, drept „istoria anticipată a războiului mondial, în ce ne privește”, volumul era structurat în două părți – *România și Războiul mondial și Dintr-o zi într-alta* –, iar prima, la rândul ei, în șapte capitole „tematice”: *Cauzele și efectele războiului mondial, Războiul României, Idealul național, Revoluția din Rusia și consecințele ei, Naționalitățile din Rusia, Perspective, Răspunsuri și polemici*. Mai judicioasă însă pare o sistematizare a temelor, motivelor, ideilor directoare în funcție de obiectivele cardinale urmărite de directorul *Luminii*, obiective care sunt dezvăluite, mai mult sau mai puțin „încifrat”, în două texte date la iveală în primul număr al *Luminii*, în editorialul-program „Cătră cetitori” și în articolul pus alături – „Glasul realității”, și care constau în **răsturnarea „regimului din Iași” și înlocuirea lui cu un altul, capabil să asigure intrarea României „în complexul economic și politic al Europei Centrale (Mittel Europa)**¹⁶. („Încifrarea” se realiza atât printr-un metaforism cu tentă sapiențial-religioasă, cât și prin utilizarea unor termeni doar parțial echivalenți. În speță, în primul articol se vorbește mai întâi de o **acțiune**¹⁷, pentru ca apoi, explicit, să se refere la o „critică necruțătoare” și la un „apel” la judecata cititorilor¹⁸.)

¹⁵ În volum sunt cuprinse 161 din cele 243 de texte apărute până la sfârșitul lui mai 1918. A fost reeditat integral de Iurie Colesnic în *Documentări politice*, Fundația Culturală Română, București, Editura Museum, Chișinău, 2002, p. 185-453, și parțial de Alina Ciobanu, în *Singur împotriva tuturor*, Chișinău, Editura Cartier, 1997, și de Pavel Balmuș, în *Publicistică*, Chișinău, Editura „Universul”, 2006.

¹⁶ Era soluția propusă de C. Stere mai întâi în memoriul prezentat în martie-aprilie 1917 la Viena și Berlin – vezi *Lumina*, an I, nr. 1, 1 septembrie 1917, p. 1.

¹⁷ Acțiunea se impune „unui publicist sau om politic”, căruia „nu-i poate fi iertat să aștepte cu brațele încrucișate decretele destinului”. Și e urgentă: „Dacă vom aștepta până la «ceasul de apoi», poate va fi prea târziu...” – vezi *Ibidem*.

¹⁸ „Voi face abstracție de toate îngrădirile ce ne despărteau, de toate prejudecățile ce ne învrăjbeau, dar nu voi cruța nici slăbiciunile noastre, ale tuturor, nici orgoliul

Articolul „Glasul realității” se structura ca un silogism, a cărui concluzie era „soluția” pomenită. Premisa ce conducea la ea consta în faptul, relevat de război („examen” definitiv și „tribunal al istoriei”), că „temeliile vieții noastre de stat s-au dovedit toate zidite pe nisip”, că independența, „«coroana de oțel» ca simbol al unirii dintre Dinastie și țară, Constituția, democrația, «idealul național»” erau „izvor nesecat de inspirații retorice”, unele însă nu totalmente reale, altele doar „ipocrite”, ceea ce a adus „rezultatele cunoscute”:

Regele Carol părăsit în momentul critic de sfetnicii săi, bacanala celor doi ani ce au urmat, România transformată într-o arenă de luptă dintre legațiunile străine, până la nenorocirea din urmă: țara târâtă la măcel împotriva intereselor sale vitale [...] și până la rușinea din urmă – generalii străini luând sub tutelă comanda noastră supremă, comisiunile compuse din agenți străini distrugând izvoarele avuției noastre naționale și în sfârșit chiar toată armata noastră dizolvată în cea rusească...¹⁹

În fapt, pe acest traseu silogistic se plasează întreaga publicistică a lui C. Stere din 1 septembrie 1917 până la sfârșitul lui martie 1918. Mai întâi, destul de rectiliniar, deși nu fără o seamă de precauții, apoi, cu nuanțări și variații de culoare și ton.

nimănuia. Fără să mă închin vreunui idol, fără respectul fățarnic al lozincilor consacrate, [...] fără sfială voi rupe vâlul de deasupra rănilor noastre, voi dezgoli toată minciuna care ne-a otrăvit sufletele și ne-a adus la marginea pieirii.” „Îndrăznesc dar – declara el – să iau condeiul, spre a face apel la orice conștiință vie, la orice judecată ce nu este încă de istov întunecată de micile patimi, în care ne-am zbuțuit atâta vreme, la orice suflet românesc care, în noaptea care ne învăluie, simte în sine destulă tărie ca să se înalțe peste ruinile prezentului, spre a prinde puținele raze de nădejde ce ne pot lumina drumul trudnic al izbăvirii.” În continuare, scotea în relief **sinceritatea** și **consecvența** sa funciară în convingeri/părerii/fapte („...dacă nu întotdeauna voi putea așterne pe hârtie tot gândul meu, nu există forță pe pământ care să mă poată sili să spun un singur cuvânt care să nu fie expresiunea credinței mele” sau, înveșmântând ideea altfel, că „poate nu-mi va fi dat să spună TOT ce cred, dar desigur că nu voi spune NIMIC ce n-ar izvorî numai din convingerea mea adâncă”). Consecvența era cheazășuită prin aceea că „la vârsta de 17 ani a îndrăznit să se ridice împotriva atotputerniciei Țarilor, iar în anii de psihoză națională nu s-a sfiit să țină piept rătăcirilor opiniunii publice”. Editorialistul ocolea întrebarea fundamentală, ce viza atributele morale ale faptei, ale demersului, dacă acesta e bun sau rău, dacă este în beneficiul sau în detrimentul țării sale, al poporului din care făcea parte. *Vezi Ibidem.*

¹⁹ Înclinațiile „profetice” ale editorialistului îl fac să debiteze propoziții precum: „Prăbușirea era scrisă în cartea neamurilor.” (în acest editorial) ori „Destinul s-a împlinit!” (în altă parte). Fatalismul însă nu face casă bună cu mentalitatea de procuror, chemat să acuze, să învinuiască, să tragă la răspundere – *vezi Ibidem.*

Pentru început, în cele ce urmează, vom pune sub conul de lumină parcursul simplu: **de la tabloul dezastrului la cuvântul de ordine antibrătienist și antidinastic „Să plece «mizerabilii din Iași!»”**

De la critica opțiunilor politice la rechizitoriu

Premisele silogismului schițat în „Glasul realității” sunt aprofundate în numeroase editoriale și cursive. Un prim articol – „Zece miliarde” (2.IX.1917) – abordează aspectul financiar al problemei: datoria acumulată până în acel moment se urca la cifre astronomice. Polemizând cu corespondenți ai săi, C. Stere reia calculele și le corectează, firește nu în minus, în alte articole, precum „Rezultatele financiare ale dezastrului” (3.IX.1917), „Politică de struț” (11.IX.1917), „Să nu ne înșelăm” (22.IX.1917) etc.

Bineînțeles, mai importante decât pierderile materiale erau cele în vieți omenești. Ele sunt pomenite mai întâi în cursivul „Sânge” (4.IX.1917), al cărui punct de pornire era știrea că „pe platoul Copoului se execută «trădătorii»”. „Aceste **hecatombe**”, care vin „după zeci și sute mii căzuți – morți sau schilozi – pe câmpul de bătălie, după alte zeci și sute de mii pieriți de mizerie și molimi”, îl fac pe directorul *Luminii* să lanseze un apel pentru încetarea „măcelului”:

Ajunge! S-au distrus izvoarele avuției naționale, s-au grămădit ruine peste ruine; nu mai este familie fără doliu; trăim cu toții cu inimi însângerate, striviți de povara ce ne-a căzut pe umeri; durerea și rușinea ne ard obraji. Să ne venim în fire. Sunt risipite visurile pentru care am pornit războiul. Pentru ce mai urmează măcelul? Și pentru ce aceste noi și zadarnice grozăvii? Cade greu acuma fiecare picătură de sânge românesc vărsată în deșert. Să ne ferească Providența pe toți de sămânța ce poate răsări din fiecare strop de sânge nevinovat. Dar ar fi și acum o voce ce strigă în pustiu. Grozavă a fost întotdeauna chemarea de a predica celor orbiți de patimă...

Neîndoielnic, este unul dintre cele mai emoționante apeluri pacifiste de până atunci și, poate, și de după aceea. Dar acest patetic text nu venea de la un pacifist din fire, care să se fi opus războiului *ab initio*. Și dacă se lasă deoparte stilul propriu lui C. Stere, în esența lui, prin ceea ce urmărește, el nu diferă de manifestele iscălite de colonelul dezertor Alexandru Sturza și nici de acela în numele mitropolitului primat, redactate la cererea oficialităților de ocupație de la București și aruncate în tranșeele românești.

Un alt cursiv (din 6.IX.1917), ce prelua titlul imnului catolic „Dies Irae”, profita de împlinirea unui an de la înfrângerea de la Turtucaia pentru a proclama „pierderea” campaniei tocmai când ofensiva Puterilor Centrale la Oituz și pe Siret eșua.

Vor trece secole – prezicea Stere – dar ziua de 6 septembrie 1916, ziua căderii Turtucaii, va reaminti românilor o arzătoare clipă a istoriei noastre naționale. [...] formidabila lovitură morală pe care a primit-o atunci un neam întreg [...] căci din acel moment campania a fost pierdută, de-atunci războiul n-a mai fost decât o agonie.

Și cursivul se încheia parafrazând un proverb din *Ecleziastul* – „Ne-am prezentat, trufași, la examenul în fața istoriei mondiale – «și toate s-au dovedit deșertăciune și vânare de vânt»” – și cu reluarea prezicerii inițiale într-un registru mai acut: „– O!... și peste secole în inima copiilor noștri va arde în slove de foc numele Turtucaii...”

Tabloul plastic al urmărilor „măcelului”, dramele continue, într-un registru de lamentație biblică, fac încetul cu încetul loc analizelor ce pun în relief cauza lui, cel mai adesea „greșeala” din 1914, cu izbucniri pamfletare, cu ironii, cu zeflemele, cu sarcasme, cu persiflări sângeroase, aruncate asupra celor care au comis-o. Un lung șir de articole – „Alianța noastră și războiul” (8.IX.1917), „Fatala schimbare de front” (10.IX.1917), „Polonia și Ucraina” (10.IX.1917), „Război «fără rizic și sacrificii»” (11.IX.1917), „Morala fabulei” (12.IX.1917), „România în fața istoriei mondiale” (9.X.1917), „Fatalism” (10.X.1917), „Tragedia” (21.X.1917) etc. – vestejesc rând pe rând „atitudinea imorală”, adică statul la pândă, pentru a-l lovi pe cel mai slab, vina față de unele state vecine (Polonia și Ucraina), de „a fi luptat de partea călăilor [lor]”, vina de a fi contribuit la prelungirea războiului mondial, când, neintrând în luptă conform tratatelor, a dat posibilitatea Rusiei să repurteze victorii, „brusca și nemotivată” „schimbare a orientării politice”, care a provocat „grozava criză morală”, pierderea a „mai mult decât un război și mai mult decât cinstea”, împărțirea țării „în lagăre învrăjbite”, „tocirea” „simțului de solidaritate națională”, „ștergerea parcă” a „însuși hotarului dintre bine și rău”, „tragedia” ce „trebuia să dezlănțuiască în sufletul acelora care își dădeau seama de fatalitatea victoriei rusești pentru neamul românesc, atentatul monstruos prin care România a fost aruncată în brațele inamicului firesc...”²⁰.

²⁰ Aluzia era la poziția lui P. P. Carp la ultimul consiliu de coroană.

Notă distinctă fac aici alte câteva articole, între care „«Opinia publică» și războiul” (13.IX.1917), „«Țara legală» și războiul” (14.IX.1917) ș.a. În primul, plecând de la o afirmație a Regelui Ferdinand, divulgată de Ottokar Czernin, conform căreia 90% din populație nu voiește războiul, C. Stere conchidea că aceasta a fost vrerea „țării reale” și a opiniei publice adevărate (reprezentate de elita intelectuală și de marile reviste culturale etc.), obnubilate de cea ce se pretindea astfel („opinie publică”), cumpărată, manipulată de anumite Puteri (Rusia, Franța, Anglia). În al doilea, profesorul de drept constituțional susținea că războiul a fost declarat fără ca „țara legală” (Parlamentul) să fi fost consultată, fără să se țină seama de unanimitatea în păreri a primului consiliu de coroană, nici de majoritatea în păreri a celui de-al doilea și, în sfârșit, cu încălcarea Constituției.

Într-un alt articol, „D. C. Iarca și «lovitura de stat»” (19.X.1917), C. Stere reținea părerea colegului său de partid și de Parlament, după care Ion I. C. Brătianu dăduse o „lovitură de stat” în momentul când a făcut ca România să intre în război. Pentru un efect mai mare, toate vinile detectate sunt însumate apoi în „Bilanțul” (3.X.1917). Ceea ce frapează aici este că la răspunderea guvernanților se adaugă una colectivă.

Dar răspunderea – scrie directorul *Luminii* – nu o poartă numai conducătorii. Oricât de mare ar fi vina lor, nu trebuie să ne punem la adăpost de răspundere și noi, cei din „clasa luminată”, toți cei care sunt „ca un oraș așezat pe munte ca să-l vadă lumea toată”, toți cei ce-și revendică cu mândrie titlul de cetățean.

Colectivă va fi și „ispășirea” păcatelor respective, ea căzând asupra întregii generații următoare („copiii noștri”).

O zi mai târziu, însă, în „Criza morală” (4.X.1917), glosând pe marginea scrisorii „unei mame îndurerate”, C. Stere restrânge tranșant (chiar brutal) cercul vinovaților:

Cine e de vină? Noi care am urmat tradiția, noi, care am rămas de acord cu toți oamenii mari și fruntașii generațiilor trecute, sau acei care [...] în 24 de ore, fără niciun temei, *s-au despărțit de noi...*? [...] Cine poate fi forțat în aceste condiții să urmeze, împotriva conștiinței sale, **capriciul sau fantezia a doi trei oameni, cari din întâmplare s-au găsit în momentul acela în capul statului** și nu s-au sfiit să declare războiul fără consultarea țării, împotriva voinței majorității covârșitoare a poporului și a majorității sfetnicilor bătrâni ai țării? [subl. m.]

Nu e însă aici doar o stupefiantă dezvinovățire, ci și o „directivă” pentru politica viitoare, fiindcă se respinge – ca „ipocrizie și inconștientă” –

„predicarea” „«unirii și înțelegerii în fața vrăjmașului» – după ce doi-trei oameni, care din întâmplare se aflau la cârmă în clipa de cumpănă, au distrus astfel însăși baza morală a oricărei uniri dintre cetățeni, crezându-se în drept să treacă cu buretele peste istoria noastră seculară”. În același sens, e și scrisoarea de la un cititor – din cursivul „Din cealaltă parte” (20.X.1917) –, prilej de a se disculpa în fața reproșului făcut acolo că e prea blajin față de vinovați, care „ca mâine se vor întoarce”.

Tot mai vizibilă este „radicalizarea” criticii, care se transformă în rechizitoriu aspru. E de notat că același ton se găsește într-o notiță, inserată în numărul din 26.IX.1917, ca răspuns la „citația” lansată dincolo de Milcov, prin care, afirmau agențiile de presă, „sunt chemați în fața tribunalului de Iași d-nii P. P. Carp, prințul George Știrbey, generalul [D.] Iarca și mai mulți alți deputați și funcționari, între cari și subsemnatul, spre a fi judecați «pentru rămânerea în teritoriul ocupat»...” Profesorul de drept declara, în replică acidă, că „nu cunoa[ște] textul de lege care ar prevedea astfel de crimă” și că „guvernul din Iași, evident, caută victorii ușoare, care, desigur, îi sunt necesare pentru realizarea «idealului național». Procedure în lipsă îi dă [dau] puțința de a ajunge la triumf fără multă greutate”. Finalul notei lua însă o întorsătură amenințătoare: „Dar ceasul de judecată dintre noi va veni. Și doresc autorilor acestei înscenări să aibă în acel moment suprem, în fața țării însângerate și călcate în picioare, aceeași conștiință, liniștită, cu care primim noi această «citație»...”

Nu este exclus ca respectiva „citație” să fi fost ea însăși o reacție la apariția ziarului *Lumina*²¹. Sigur este că asemenea reacții survin în presa ieșeană începând cu 17.IX.1917 și ele ajung, cu întârziere, sub ochii lui Stere. Lor, care, în ultimă instanță, îl acuză de „a se fi pus în slujba vrăjmașului”, le ripostează fostul deputat liberal în amplul articol „Pro domo”, publicat în cinci numere consecutive (în intervalul 5-9.XI.1917), articol în care „lămurește” raporturile sale cu partidul al cărui membru fusese și relațiile sale cu șeful lui, Ion I. C. Brătianu. Dezvăluia aici „secretul” „misiunii” întreprinse în Ardeal în august 1914 și felul cum „fusese indus în eroare asupra planurilor primului-ministru”, care-i făcea „teoria războiului «fără rizic» și cu minimum de sacrificii”, și zugrăvea totodată în culori tari „orgia antantistă”, pentru ca să încheie cu „tragica întrebare”: „ce fatalitate l-a mânat” pe Ion I. C. Brătianu, cel care „avea,

²¹ Anterior, autoritățile de la Iași se mărginiseră să destituie pe Alexandru V. Beldiman din diplomație și pe Nicolae Lupu Kostaki din „consiliul administrativ superior”. (Vezi raportul făcut Regelui de primul ministru pentru îndepărtarea din corpul diplomatic, în *Acțiunea română*, anul I, nr. 65, din 31 martie 1917, p. 1; „Lupu Kostaki revocat”, idem, nr. 78, din 16 aprilie 1917, p. 1).

desigur, cele mai bune intențiuni [...] o inteligență suplă și vie, dacă nu tocmai adâncă. Și multă tenacitate, dacă nu impetuoșitate, în urmărirea scopurilor sale.” (Spre deosebire de el, ministrul Emil Costinescu ar fi avut o „psihologie de o limpiditate cristalină”, dezvăluind pe dată „motivul transformării sale [...] ceea ce-l duce la extazul în fața «soarelui slavismului»”, iar celelalte „ilustrații ce au prezidat la destinele guvernului” nu ar fi avut nici ele „o psihologie mai complicată decât mecanismul de reflecție al protozoarelor”!)

În noile împrejurări (revoluția bolșevică „din octombrie”, cu decretul ei asupra păcii), editorialele lui C. Stere proclamă tot mai răspicat că „guvernul din Iași nu mai e în stare de a găsi vreun mijloc ca țara să iasă din abisul în care a aruncat-o, – să fie salvat, cel puțin, *ce se mai poate salva*. [...] nu va putea trage nici măcar această concluzie din situația creată de el...” („Petrograd – Iași”, 16.XI.1917) că „regimul care s-a pus în astfel de situație față de aliatul care îl trădează și față de inamicul care nu-l poate cruța, nu are **dreptul** de a încheia armistițiul și de a trata pacea în numele statului și poporului românesc. *Regimul care ne-a adus dezastrul războiului nu mai are dreptul să ne aducă și dezastrul păcii.*” („Regimul din Iași și pacea”, 24.XI.1917) și tot mai răspicat: „Un singur lucru este limpede: O va trage altcineva pentru el? Se va găsi o forță care să rupă lanțul de ocaș care leagă guvernul din Iași de aliatul din Petrograd?”

Mai limpede e C. Stere în editorialul „Dar România?” (27.XI.1917), în care scria:

Cu cine este aliat [guvernul din Iași], cu cine dușman? [...] guvernul român nu mai e în stare să se hotărască pentru singura soluție ce ne-o dictează această grozavă situație: *ruperea imediată a oricărui contact cu armata rusească*. Dar cum ar putea, chiar dacă ar voi, regimul din Iași să rupă acest contact? El a ars toate podurile în urma sa [...] Și ar putea acest regim, chiar dacă ar voi, să găsească vreun sprijin în Puterile Centrale, în fața cărora este părăsit de... – ce ironie – de aliați?

Negând capacitatea guvernului din Iași, directorul *Luminii* formulează la început doar aluziv, apoi mai direct ideea că „ieșirea din situație”, pe care „nu o poate găsi guvernul din Iași, e dator să o caute altcineva”. În opinia sa, acest „altcineva” trebuia să vină dintre cei ce nu erau răspunzători de intrarea în război, care însă nu catadicsesc să ia o inițiativă. „Și noi, aceștia de dincoace de zid, continua el editorialul din 27.XI.1917, ne facem oare datoria față de copiii noștri, dacă privim în tăcere și cu resemnare la acest spectacol dantesc? Nu suntem și noi *România?*”

Neputința guvernului („care nu e în măsură să hotărască pentru noi viitorul copiilor noștri”) e din nou clamată („În fața cugetului”, 28.XI.1917). „El nici măcar – se subliniază în «Ficțiune» (29.XI.1917) – nu e un guvern *legal*”, „a aruncat țara în război cu știința că majoritatea covârșitoare a poporului nu-l voiește”, a comis „cea mai îndrăzneată mistificare a opiniei publice, prin presa întreținută sau încurajată de el; a suprimat cuvântul liber când era nevoie mai mult ca oricând.... A declarat războiul prin lovitură de stat, agravată de faptul că nu a cerut votul parlamentului pentru intrarea trupelor rusești – din acea zi *guvernul a pierdut orice caracter legal*”; nerespectând normele privitoare la armatele străine, „delegațiunea pe care o are Regele și guvernul pe baza Constituției, încetează, guvernul nu mai e nici legal, nici constituțional...”, „guvernează numai prin teroare și corupție”. Iar în această situație, pune el întrebarea, „ne poate descărca, pe orișicine dintre noi, de răspunderea cetățenească o ficțiune, care nici măcar o bază constituțională sigură nu mai are?” Întrebarea este repetată în „Suprema lex” (30.XI.1917) sub o formă nouă: „Care, dar, este ineluctabila datorie pentru fiecare dintre noi în ceasul de față?”

Directorul *Luminii* reia ideile tot mai imperios, precum în „Datoria cetățenească” (1.XII.1917):

Guvernul din Iași, însă, fiind cu totul la discreția celui din Petrograd, știindu-se, în același timp, încărcat de atâtea păcate și vicii constituționale, nu are nici puterea materială, nici autoritatea, nici libertatea de cuget și de voință, ca să poată apăra interesele României. [...] Așadar, războiul României e astăzi sfârșit de fapt, e sfârșit chiar pentru cei mai războinici din Iași, dar actualul guvern nu-l poate încheia cu cinste, salvând ce mai e de salvat.

Fiindcă soluția cea bună, unica, anume ca „altcineva” să facă ceea ce guvernul din Iași nu putea, avea dezavantajul că nu era constituțională, eforturile lui Stere se canalizează într-o eșafoda pe acest teren. „Și nu ne putem face această datorie decât dacă vom vedea limpede calea ce ne mai poate duce la mântuire: *ruperea imediată a legăturilor nenaturale cu Rusia și reîntoarcerea la politica părinților noștri.*” Și atunci când „voința națională reală va fi cu hotărâre și neîndoielnic manifestată, guvernării din Iași nu se vor putea pune la adăpostul baionetelor străine, nici al faptului că, în primul rând din vina lor, această manifestare nu e cu putință în formele prescrise de constituție.” Editorialul se încheia în registru lirico-patetic: „Ceasul se apropie. Simțim cu toții fiorul tainic al istoriei.”

Pledoaria continuă prin „În ceasul al doisprezecelea” (9.XII.1917), „Exces de abilitate” (10.XII.1917), „Ultimul prilej” (14.XII.1917) etc.

Chiar atunci când guvernul Brătianu – Take Ionescu își dă demisia, C. Stere e mai mult decât circumspect:

Regele avizează. Ce mai poate „aviza” Regele Ferdinand? [...] Formula constituțională [...] presupune puțința formării unui nou guvern, liber de răspunderile predecesorilor săi și care ar putea lua sarcina guvernării pe baza unui nou program și după alte directive politice [...] Fie se prepară o dezertune a Regelui [...], fie că se va improviza și acum vreun „om de paie” [...] se plănuiește la Iași, sub pretextul banal de a acoperi pe Coroana, o încercare desperată de a salva situațiunile personale ale autorilor dezastrului. („Demisiunea cabinetului Brătianu”, 18.XII.1917.)

Mai departe, încă o dată, se reliefează net că „guvernul [ce] astăzi **nu se mai retrage, ci se prăvale în beznă** [...] a fost ajutat și de atitudinea fruntașilor politici din teritoriul ocupat, cari timp de un an nu au găsit mijlocul de a veni în contact și de a se înțelege asupra mijloacelor de mântuire” [subl. m.]. Retorică vine, în „Tratatativele de pace și situația României” (19.XII.1917), întrebarea: „Atunci, nu se va găsi în tot neamul românesc un om de inimă care să taie nodul gordian? Nu avem un *om*?...”

Acum, se reiau într-un editorial – „Dinastia și Țara” (22.XII.1917) – și cele spuse în „Glasul realității” relativ la soluția preconizată, cu un plus de claritate, nu însă până la capăt.

Respectul Coroanei – scrie C. Stere – se impune de la sine tuturor prin forța vitală proprie a unei dinastii, prin autoritatea ei neîmprumutată din textul vreunei convențiuni, care e fragilă prin firea ei. Această forță o dinastie o are printr-o tradiție seculară, prin rădăcini adânci prinse în istoria națională. Dar noi nu avem o astfel de dinastie. [...] Dar noi tocmai acum avem nevoie de o dinastie puternică și respectată. Vă dați seama ce va fi după război [...]? Ce-i de făcut atunci? Răspunsul rezultă din însăși analiza de mai sus. Situațiunea internațională a României trebuie să fie astfel așezată, încât *izolarea* Regelui să înceteze și Coroana să găsească toată autoritatea și puterea ce-i sunt necesare pentru îndeplinirea misiunii sale tocmai în *această situațiune internațională sigură și solidă*²².

²² În jurnalul său, Al. Marghiloman nota, la 17 decembrie 1917: „Stere duce campanie pe tema că Regele Ferdinand ar trebui să urmeze în retragerea sa guvernul Brătianu, a cărui demisie se anunță, și că dânsul nu poate trata pacea cu Puterile Centrale.” La 4 ianuarie 1918, șeful conservatorilor consemnează discuția sa cu C. Stere,

(În 26 decembrie 1917, *Lumina* reproducea interviul acordat de Alexandru Marghiloman Agenției Telegrafice Transocean, în care, printre altele, șeful conservatorilor își formula credința că „dacă se cere ca Regele care a declarat războiul să nu fie și cel ce încheie pacea, atunci Regele va face singur gestul inevitabil”²³.)

Când demisia prim-ministrului este respinsă de Rege, directorul *Luminii* devine din nou vehement și demonstrează că în Moldova nu mai există nici umbră de organizație statală, căci din ziua când s-a amânat deschiderea Parlamentului (fără ca acesta să se fi reunit în prealabil, cum cerea legea) „din acea zi România rămâne fără Rege și fără guvern...” („România fără Rege și fără guvern”, 26.XII.1917.)

În sfârșit, când telegraful aduce știrea că „Regele Ferdinand ar fi comunicat guvernului din Petrograd intențiunea, în cazul încheierii păcii cu Puterile Centrale, de a părăsi țara spre a pleca în Anglia”, C. Stere constată cu ironie: „Înțelegerea astfel dăruiește lumii un nou «rege în exil»...”, adăugând însă oarecare deosebiri față de alți monarhi: pe „Regele Ferdinand [...] nimeni nu l-a atacat și [...] în august 1916 se credea chemat să hotărască soarta Europei!...” Drama regală – continuă Stere – nu-l interesează, pentru el precumpănind tragedia țării: „Cum rămâne armata din Moldova? [...] Și cum rămâne țara?... Și noi vom asista aici nepăsători la această tragedie, făcând socoteli mărunte, combinând planuri subțiri... Un cimitir de suflete pustiite... Ce sfârșit!...” („Un sfârșit”, 11.I.1918.)

O altă știre, relativă la arestarea Regelui Ferdinand de către „maximaliști”, constituie pentru C. Stere o ocazie de a avansa punctul său de vedere în chestiunea juridică a numirii unui guvern:

care îl informează că i-a înmânat mareșalului August von Mackensen un memoriu ce prezintă noul său proiect, „de alianță personală cu Împăratul Wilhelm; am avea aici un vice-rege și am avea avantajul unei guvernări căreia Canada și Australia i-au apreciat binefacerile” – vezi Alexandru Marghiloman, *Note politice*, 1897-1924, vol. III, București, 1927, p. 288-289.

²³ Mai târziu, Stere va da în *Lumina* articolele din presa străină „Contele Reventlow despre România” și „Chestia dinastiei române” (16.II.1918), nota „Dl. P. P. Carp cere abdicarea Regelui” (22.II.1918, înmânată delegaților guvernului român în chestiunea armistițiului), articolul lui Al. V. Beldiman „Nici român, nici Hohenzollern” (23.II.1918). „Notele politice” marghilomaniene înregistrează că la Stere au avut loc în zilele de 23 ianuarie și 7 februarie 1918 întruniri în care s-a discutat „o moțiune antidinastică” – vezi *Ibidem*. Campania contra Regelui încetează brusc după întrevederea dintre Regele Ferdinand și Ottokar Czernin din 27 februarie 1918. Ziarul mai alocă, totuși, spațiu larg audienței acordate lui Beldiman de cancelarul german la 6 martie 1918.

Și națiunea română, dacă e lipsită de organele cărora le delegase exercițiul diferitelor atribute de suveranitate, națiunea română, așa cum există de fapt aici și „dincolo”, poate oricând să intre în plenitudinea drepturilor sale direct, ea singură, printr-un act de voință. Dar pentru aceasta ea trebuie să aibă o voință, pe care să știe, indiferent de orice forme, să o afirme prin bărbații cari se pot înălța la misiunea de reprezentanți ai ei, de purtători autorizați ai cuvântului ei. Altfel nu rămâne decât moartea! Suntem în agonie? („Agonie?”, 22.I.1918.)

Între alte editoriale („Ce face guvernul din Iași?”, 23.I.1918; „Regatul Român sub protecțiunea Republicei Ucrainene”, 27.I.1918 etc.), care, în funcție de noile circumstanțe, variază mesajele transmise până acum, atrage atenția cel din 12.II.1918, intitulat „Ceasul”. Și o atrage, pentru că aici editorialistul aruncă pe talerul balanței propria sa competență („judecata”), dar și „calvarul” prin care a trecut.

Ceasul de hotărâre – scrie el – a sunat. Glasul nostru acuma trebuie să găsească ascultare. Calvarul pe care l-am urcat ne dă dreptul să cerem fiecărui român să cugete dacă, până acuma, și-a pus încrederea în oamenii vrednici de ea. Să ne fie iertat să punem în față cele două judecăți care ne-au despărțit...

La prima vedere, s-ar părea că publicistul vrea să-și asume el însuși tăierea „nodului gordian”. Editorialul se încheie însă tot cu un apel la „unirea fruntașilor capabili să preia cârma țării:

Suntem aici, dincoace de zid, două treimi din țară și putem fi siguri astăzi că și inimile celor de dincolo, trecuți prin grozăviile protectoratului țarist și tutelei maximaliste, se cutremură de aceleași nădejdi și de aceleași dureri. Putem fi siguri că mult încercata oaste românească nu așteaptă nici ea decât cuvântul de mântuire. Acest cuvânt, pornit în unire de la frunzașii acestui neam care nu poartă răspunderea pentru păcatele și scăderile trecutului, de la bărbații spre care se îndreaptă astăzi toate privirile, va găsi răsunset în toată suflarea românească. Vom auzi acest cuvânt? O, Doamne...

Întrebarea finală e reluată în altă formă – „Va avea neamul nostru tăria în ceasul acesta de cumpănă, să ridice din sânul lui pe *oamenii drepti*²⁴?...” – în „Combi-națiuni ministeriale” (14.II.1918).

În aceste condiții, desigur, numirea generalului Alexandru Averescu ca prim-ministru nu putea satisface pe C. Stere. Păstrând o anumită

²⁴ Și el se proclamase un „om drept”! (Vezi cursivul cu acest titlu, din 12.X.1917.)

obiectivitate, în „Noul guvern din Iași” (16.II.1918) el nu uită să remarce prezența în noua formațiune a unor „elemente responsabile și ele de dezastru”. Neavând suficiente date despre cel numit, nu l-ar putea „judeca”, dar – reamintește el – nu a fost un adversar al războiului și „nu și-a exercitat autoritatea spre a împiedica decizia fatală”. În sfârșit, recomanda tuturor membrilor noului guvern „să-și pună sieși în conștiință întrebarea dacă se simt în măsură de a purta pe umerii lor grozava răspundere ce și-au luat-o”.

În jurul chestiunii basarabene

Împotriva celor de la cârma României și pe care îi voia îndepărtați, C. Stere a adus numeroase argumente. Între ele se evidențiază unul, întrucât impactul major al concluziei sale, anume că **„România și-a înstrăinat sufletul «moldovenilor» din Basarabia”**, depășește sfera simplei emoționalități, dar și a momentului de atunci.

În legătură cu „abandonarea” Basarabiei prin ralierea la Antanta, C. Stere se pronunțase de multe ori de-a lungul neutralității și, negreșit, nici acum nu putea pierde ocazia de a o face din nou. Începutul îl constituie cursivul „Basarabia” (8.IX.1917), scris cu ocazia reclamării de către provincia dintre Prut și Nistru nu a unirii cu „țara-mamă”, ci a autonomiei. „Basarabeni – apreciază C. Stere – nu ar putea reclama mai mult”, fiindcă „românii sunt aliați ai Imperiului și se aliașeră cu Țarul”, iar „în parlamentul român li s-a aruncat în față celor de peste Prut: «Basarabia? Cine vorbește despre ea este un vândut»...” Și directorul *Luminii* conchide în final: **„Ispășirea păcatului începe – a fost un păcat împotriva Duhului Sfânt...”** Reluată în editorialul „Fatala schimbare de front” (10.IX.1917) – „Am săvârșit un păcat împotriva Duhului Sfânt, care nu are iertare...” –, constatarea era precedată de o alta la fel de tăioasă: „Acum însă orice român din Basarabia, cu un pic de conștiință în el, ne întoarce spatele...” În continuare, se menționa existența unei „circumstanțe ușurătoare”, dar, desigur, faptul „rămânea”! Lăsând la o parte considerentul că notoriul ateu C. Stere vorbea despre „Duhul Sfânt”, cum mai vorbise și despre Providență sau despre Dumnezeu, frapează ușurătatea cu care se invoca *păcatul* unora dintre români față de alții, ceea ce putea să nască numai adânci resentimente, și nicidecum iubire frățască.

Problema era reluată în „Idealul național” (30.IX.1917). Asupra subiectului iarăși C. Stere scrisese mult în epoca neutralității, când contrapunea preopiniențelor săi, care vorbeau de „idealul național”, propria sa concepție, relativă la „idealul național integral”. Și de data

aceasta el contesta „războinicilor noștri” „dreptul [...] să vorbească în numele idealului național”, utilizând vechile argumente istorice, juridice etc. (Ceea ce preconizau ei ar fi fost „în contrazicere cu interesele vitale ale statului român”). Și acum totul culminează într-o salvă de întrebări și exclamații retorice, de mare efect sub pana celui care scrisese „Cântarea pătimirii noastre”:

„Compensație” pentru înjosirea și călcarea dreptului sfânt din 1879? „Indemnizare” pentru țarina Moldovei, unde fiecare fărâmitură este stropită de sângele strămoșilor? Trocare de suflete românești pentru orice ținut ar fi? [...] Și credeți că un popor care acceptă un astfel de târg și-ar putea păstra, ar merita să păstreze orice teritorii și populații ar dobândi cu acest preț? N-ar trăi ca o slugă nemernică, câtă vreme numai mila și... disprețul stăpânului va îndura? În ce abis moral trebuie să fie căzută acea generațiune care a luat drept „ideal național” arginții lui Iuda? „Ideal național”!... Va rămânea pentru veci ca simbol al acestor vremuri acel predicator al „idealului național”, din Senatul român, care a blăstămat pe cei ce nu-și pot rupe din inimă Basarabia... Și nu s-au prăbușit singure de pe pedestalul lor statuile lui Kogălniceanu și Brătianu!... A! Puteți să ridicați până în cer rugul pentru aceia a căror conștiință n-a primit complicitatea acestui atentat împotriva ființei morale a neamului, nu veți ardea rușinea acelor zile!... Un popor poate aștepta veacuri, în lupte și suferinți, ziua realizărilor, dar, în momentul care cu inima ușoară ar primi o asemenea concepție a idealului, toate căile viitorului i-ar fi pentru veci închise. [...] Să nu pomeniți, dar, în deșert numele sfânt al idealului. Cei de mâine, uitând vremurile de întunecare, vor găsi cărarea lui.

Lăsând la o parte faptul că, în focul discursului, cel ce susținuse mereu că „trădătorii” erau câteva persoane acum „înfierează” o întreagă generație, pasaje ca acestea sunt pe cât de pline de patos, pe cât de aparent patriotice, pe atât de injuste și de maligne. Ele îi incitau să meargă pe aceeași linie și pe cei ce priveau spre Transilvania, într-o perpetuă escaladare.

Și directorul *Luminii* va continua inserând constatări similare în alte și alte articole. „Cât de mult a fost jignită [Basarabia] de atitudinea noastră” i se reamintea și „Unui adversar cinstit” (la 2.X.1917). Lucrul era însă mai grav, potrivit „Bilanțului” (din 3.X.1917): „Și mai presus de toate, sub numele idealului național, am inaugurat o politică de înjosire, de renunțare, de închinare înaintea siluitorului, uitând rana deschisă a Basarabiei.”

Dar nici în privința momentului în care s-a comis „păcatul” C. Stere nu este consecvent. Înfățișând situația din Basarabia, în editorialele „Din

calvarul Basarabiei” (17.X.1917) și „Cimitirul” (24.X.1917), el reia articole datând din 1906, în care introduce pasaje conținând noua optică. Așa în ultimul articol, unde după afirmația relativă la faptul că „în România sunt informațiuni cu mult mai exacte asupra Indochinei sau a Paraguayului decât asupra Basarabiei, iar în Basarabia se cunoștea și mai puțin România”, se adăuga:

Și cum ar putea fi altfel, dacă cenzurii rusești [îi] venea în ajutor și indiferența desăvârșită a celor din Regat? Suntem foarte naționaliști. „Liga națională” se preocupa de românii din Istria și chiar din Bitinia, ducea campanii violente pentru toate „cadrilateralele” din lume, dar cine s-a interesat vreodată de Basarabia?

Optica aceasta se precizează și mai mult în „Basarabia și revoluția din 1905” (25.X.1917) și în „Basarabia și «țara mumă»” (26.X.1917), unde se face proces României, în care „«învierea din morți» [a Basarabiei], acest eveniment epocal în istoria neamului întreg”, din 1906, n-ar fi avut „niciun răsunset”.

Recitiți ziarele vremii – îndeamnă directorul *Luminii* – și cu uimire veți constata că acest eveniment a trecut aproape neobservat... „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” nu s-a mișcat. Chiar Academia, din care, după moartea lui Hasdeu, nu mai făcea parte niciun basarabean, aproape n-a dat semne de viață. Ignoranță? Indiferență? A fost desigur și ignoranță și indiferență, dar a fost și mai rău decât atâta.

Și drept dovadă erau aduse două fapte: una petrecută la Iași în 1912, la „împlinirea primului veac de la răpirea Basarabiei”, când „un profesor a găsit de cuviință să înjure pe basarabeni ca «jidoviți», fără ca nimeni să protesteze, afară de un profesor, basarabean de origine”, apoi atitudinea față de „studentii basarabeni” („profesorii «naționaliști» din Iași și din București îi vestejeau prin publicitate și îi amenințau... cu bătaia”), ceea ce a făcut ca „mulți din acești tineri indignați și îndurerați [să plece] din nou să învețe în școlile rusești”. La acestea se adăuga impresia făcută asupra basarabenilor de „bachanalele rusofile din Capitală”, de „ovațiunile «populare» în fața legațiunii ruse”, de „glorificarea în ziare și în Parlament a «Împăratului visător»”, de „discursul senatorului român care a aruncat epitetul de «vânduți» tuturor celor ce mai îndrăzneau să pome-nească numele Basarabiei”. În încheiere, editorialistul exclama: „Vă dați seama ce a trebuit să se petreacă în sufletul celor ce-și pusese toată nădejdea în noi? Și iată în Rusia izbucnește din nou revoluția. Din nou se

ridică fâțiș «partidul moldovenesc», care revendică autonomia teritorială a Basarabiei și... tratează unirea... cu Ucraina!”, pentru a admonesta din nou pe „războinicii de la Iași”: „Și aveți îndrăzneala să ne vorbiți de «idealul național»? Cine poate ispăși acest păcat?”

Pentru a putea lansa admonestarea aceasta, a trebuit însă ca Stere să deformeze anumite întâmplări, să recurgă la neadevăruri patente. „Învierea din morți” a Basarabiei din 1905-1906 nu trecuse deloc neobservată în „țara mumă”. Mai întâi clasa politică își adusese contribuția, sprijinind financiar chiar inițiativa profesorului universitar ieșean, dar și a altora (între ei Zamfir C. Arbore, Gheorghe Madan). Apoi, lideri de opinie, precum Constantin Mille, Nicolae Iorga sau Dumitru C. Moruzi, își făcuseră datoria, atrăgând atenția asupra Basarabiei, ultimii doi prin cărțile pe care le dăduseră la tipar. Apariția gazetei *Basarabia* fusese iarăși salută de majoritatea ziarelor de mare tiraj (*Adevărul* și *Universul*), de publicațiile culturale, de la modernista *Vieța nouă*, a lui Ovid Densusianu, la *Neamul românesc* al lui Nicolae Iorga.

Foarte părtinitor și rău intenționat înfățișează C. Stere și incidentul „studenților basarabeni”²⁵. Pornirea sa pătimașă se vedește și mai limpede în reducerea a tot ceea ce s-a făcut în „țara mumă” la „împlinirea primului veac de la răpirea Basarabiei” la un singur cuvânt insultător aruncat basarabenilor (de altfel, inventat) și la replica în apărare dată „de un profesor basarabeian de origine”. (C. Stere nu pomenește nici măcar de faptul că el însuși publicase cu prilejul acesta nuvela *În voia valurilor!*)

Acuzele sunt repetate în chip mai sistematic în editorialul „Drepturile Basarabiei asupra României” (28.X.1917), cu același patos și cu aceleași exagerări pernicioase:

Cum dar s-ar putea admite traficul cu Basarabia în numele „idealului național”? Nu! Nu „idealul național” poate duce la asemenea situație, ci renunțarea la idealul național, negațiunea oricărui ideal. Și această **crimă** a fost săvârșită față de Basarabia și față de națiune, ca ființă vie, când România – împotriva cuvântului lăsat de Mihail Kogălniceanu și Ioan Brătianu cel Mare – a fost aruncată în brațele Rusiei. [...] Politica aceasta însă, oricare ar fi fost rezultatul imediat nu putea fi decât fatală, pentru că avea la bază mai mult decât o nedreptate istorică [...] trădarea de sine însăși a unei națiuni, violarea supremei legi morale [...] Istoria nu iartă asemenea trădări... [subl. m.]

²⁵ Vezi comentariile mele la notele polemice îndreptate de C. Stere în *Viața Românească* din 1906 contra lui A. C. Cuza și N. Iorga, în C. Stere, *Publicistică 1905-1909*, Iași, vol. II, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2012, *passim*.

Problema Basarabiei iese la suprafață apoi în editorialele lui C. Stere, adusă de noile evenimente ce survin. În „Ultimul prilej” (14.XII.1917) se lansează un avertisment disperat frunțașilor politici din teritoriul ocupat, fiindcă „seninătatea olimpiană [...] ne poate duce la noi dezastre [...] în orice caz, acum pierdem definitiv Basarabia, și nu numai Basarabia...” Și aceasta pentru că provincia dintre Prut și Nistru – aduc știrea ziarele – „este revendicată de Ucraina”, cerere care ar fi fost sprijinită de Antanta, în schimbul continuării războiului de către tânărul stat.

În sensul tezei formulate, interpretează C. Stere – în editorialul „Blăstemul Basarabiei” (20.I.1917) – o seamă de declarații ale președintelui Sfatului Țării, Ion C. Inculeț, declarații care sunau astfel:

Separatism în Basarabia nu există, *mai cu seamă* înspre România. Aici nu-și îndreaptă privirile peste Prut decât *o mână de oameni*. Căile Basarabiei se confundă cu căile Rusiei, *pentru că Rusia e o țară mult mai liberă decât România*. Tot astfel vede lucrurile și țărănimea (moldovenească!) din Basarabia. [...] *Există o primejdie din partea României, dar nădăjduim că Sfatul Țării va reuși să apere libertatea Basarabiei împotriva tentativelor din partea României!*

Reproducând pasajul, directorul *Luminii* nici nu pomenește măcar de cele două posibilități patente (anume ca vorbitorul să fi fost câștigat totalmente de concepțiile revoluționare, „bolșevice”, ori să fi fost obligat a le afișa în publicitate); el se mărginește să afirme că „trebuie să admirăm tăria sentimentului național la acea «mână de oameni», care încă «și îndreaptă privirile peste Prut», în ciuda tuturor ocărilor și înjosirilor ce le veneau de acolo...”, idee pe care o reia apoi conchizând că „România *nu poate îndrăzni să facă măcar un gest*”, din mai multe motive, între care și acela că „și-a înstrăinat sufletul «moldovenilor» din Basarabia”. Pe deasupra, și armata românească „va fi blăstemată să-și verse sângele, pentru ca Basarabia, «independentă fără voie», să intre cu de-a sila în federațiunea ucraineană sau căzăcească”, acesta fiind „rezultatul” pe care „l-a adus «războiul de întregire», «războiul pentru România Mare»”. Editorialul se încheie pe binecunoscutul ton profetic:

Din generație în generație, câtă vreme va fi un suflet românesc pe pământ și câtă vreme în secole un alt prilej mai fericit nu va mai avea neamul acesta, noi, ceștia, „frunțașii” și „conducătorii” din ceasul de hotărâre vom trebui să ne purtăm blăstemul!

O „răzbunare” sau „o cruntă bătaie de joc [a istoriei] de micile combinațiuni și fantezii omenești” este, pentru C. Stere, intrarea trupelor

românești în Basarabia („La Chișinău...”, 31.I.1918). „Și cum apar – nu pierdea el ocazia să întrebe retoric – marii și micii noștri bărbați de stat, autorii alianței nenaturale, care ne-a aruncat în fundul prăpastiei?” Iar fapta în sine – „campania românească din Basarabia” – e apreciată, fără nici cea mai mică îndoială de exactitatea știrilor, ca „neputând duce, din punctul de vedere național românesc, decât la un nou dezastru”. Mai drastic e în aprecierile sale editorialistul *Luminii* în „Nimeni nu e prooroc” (3.II.1918):

Așadar, din capriciu, n-am voit să luptăm pentru Basarabia, când ea își îndrepta brațele spre noi, implorându-ne s-o eliberăm de sub jugul țarilor. Am blestemat pe basarabeni care, cu revendicările lor, tulburau luna de miere a Regatului Român cu „călăul încoronat” al moldovenilor de peste Prut. Iar acum să pornim la Chișinău – pentru ce? Ca să călcăm această voință a Basarabiei libere, Basarabia liberată fără concursul nostru, chiar împotriva noastră, numai din cauza prăbușirii aliatului nostru, prin armele inamicilor noștri? Și în ce moment? Când Ucraina este pe cale de a încheia pace la Brest-Litovsk.

(Se cere relevantă, în trecut, și încheierea, cu autojustificarea sa retorică: „Iar pe «bătrânul cetățean» îl rog să-și dea sieși răspunsul în conștiință, dacă îmi este iertat să tac, când mi-a fost dat blestemul acestui dar de a prevedea zi cu zi îngrămădirea de dezastru... Viața nu se oprește și îndatoririle ei nu încetează nici în urma înfrângerii și ocupațiunii...”)

O schimbare se înregistrează în următorul editorial („Peste Prut”, 4.II.1918), unde se ia notă de comunicatul de la Petrograd, ce face cunoscută instituirea stării de război între România și Republica Rusă. „Pentru orice român – afirmă acum C. Stere –, realipirea Basarabiei, care ne-a fost atât de mișelește răpită sub regimul țarist, nu poate însemna decât triumful dreptului și al dreptății.” Însă, se adaugă, „nu pot avea chemarea de a realiza acest mare act național” „domnii din Iași”, fiindcă ei fuseseră „aliații călăilor Basarabiei”, ei „au jertfit țara ca să veșnicească lanțurile Moldovei de peste Prut”, ei „ne acuzau de trădare și vânzare de neam pe cei care susțineam că [...] aspirațiunile naționale ale României trebuie îndreptate peste Prut”.

La fel, comentând comunicatul oficial ce anunța intrarea trupelor române în Basarabia, precum și manifestul generalului Prezan, în editorialul „După cererea comandamentului rus” (9.II.1918), C. Stere întreabă cu reproș: „Așa visau părinții noștri să treacă Prutul? Așa înțelegeau Mihail Kogălniceanu și Ion Brătianu Bătrânul, când afirmau dreptul nostru la Congresul de la Berlin? Ce avem noi cu comandamentul rus,

când este vorba de Basarabia? Și care comandament?” Așa cum e prezentată acțiunea, remarcă Stere – just în genere, nu însă și în cazul particular –, ea „va fi fatal lichidată odată cu interesul «comandamentului rus» care a provocat-o”, iar „situațiunea falsă” duce la „consecințe monstruoase”, care nu sunt altele decât felul cum „comandantul armatei române caută să liniștească pe basarabeni că «românii nu vin să le stăpânească țara lor», că acest lucru îl născocesc «oamenii răi», pe care «venirea soldaților români în Basarabia i-a supărat mult» și care «au căutat să sădească învrăjpire între noi și voi»”.

În sfârșit, e de reținut un alt editorial – „Noi perspective pentru România” (12.II.1918). C. Stere începe prin a semnala cu satisfacție două evenimente internaționale – declanșarea ofensivei în Est de către armatele Puterilor Centrale, ca răspuns la tergiversările rusești la Brest Litovsk, și o acțiune a statelor nordice Danemarca, Suedia și Norvegia contra Rusiei –, care pun și mai stringent problema încheierii păcii separate de către România. Încă o dată, editorialistul precizează că „armata română trebuie, de voie sau de nevoie, să colaboreze cu forțele austro-germane în lupta împotriva maximaliștilor, pentru apărarea Basarabiei moldovenești”, că guvernul român „nu poate să rămână legat de statele Înțelegerii din Apus”, fiindcă „Basarabia ar fi prin aceasta silită să-și caute adăpost în altă parte”, „și atunci românismul de peste Prut va fi trăit, înainte de a fi înflorit”. Era acesta un mod de a conferi dramatism textului, căci, mai departe, se arată că „o telegramă din Berlin vestește că [...] tratativele cu România vor începe, probabil, pe 22 februarie”. Textul dă impresia că se pledează pentru încheierea păcii separate recurgând la argumentul „păstrării Basarabiei”, și nu invers.

O impresie similară se conturează la citirea altui editorial – „Țăranii basarabeni și România” (22.III.1918). De data aceasta, directorul *Luminii* se grăbește să gloseze pe marginea spuselor ministrului basarabean Ioncu într-un interviu „relativ la atitudinea țăranilor «moldoveni», în ce privește unirea cu România”, în speță că „ei nu înțeleg și nu văd cu ochi buni aceasta [...] pentru că pot fi caracterizați astfel: 1) se tem de români, că le-ar lua pământul țăranilor...” Enumerarea se oprea aici, restul fiind șters de cenzura de la Iași. C. Stere se întreba retoric: „Ce poate fi mai semnificativ decât aceste pete albe cu care cenzura română e silită să împeștrizeze declarațiile ministrului basarabean [...]?”

Cenzura însă nu ștersese altă declarație a lui Ioncu, anume „despre «greșeli» și despre lipsa de «tactică», despre «sprijinul dat burgheziei împotriva democrației» și alte păcate făptuite de guvernanții noștri în Basarabia”. Și directorul *Luminii* continua:

Această „tactică” [?] nu ne miră. Ea e caracteristică pentru acel „naționalism”, care n-a vrut niciodată să țină seamă de starea sufletească a basarabenilor după un veac de robie și care, în ignoranța lui în ce privește oamenii și lucrurile, de atâtea ori s-a manifestat dușmănos față de elementele cele mai conștiente naționalicește din Basarabia.

Drept dovadă se aduceau din nou „osanelele cântate de ziarele marilor noștri naționaliști Nicolae Iorga și A. C. Cuza unui Crușevan, prizonierul românilor, numai pentru că era un antisemit, ca și insultele ce au fost aduse în paginile *Neamului românesc* defunctului P. V. Dicescul, unul din puținii boieri moldoveni din Basarabia, care își păstra neatinsă mândria de neam”.

Lăsând la o parte exagerările („osanelele”) ori denaturările²⁶, e de reținut pasajul, pentru că Stere afirmă aici, în termeni ce păstrează încă, voit, o doză de ambiguitate, că trebuie „să se țină seamă” de „starea sufletească” a basarabenilor, datorată „robiei de un veac”. Ceea ce avea el în vedere era, desigur, „revoluționarismul” sau „democratismul”, de inspirație rusească, și lipsa aceluși „patriotism” ce ar fi fost specific „marilor și micilor patrioți” „ai noștri”, din Regat, patriotism de suprafață, scos mereu în evidență, în chip ipocrit. Este și motivul pentru care, spunea în alte ocazii, nimeni din dreapta Prutului nu i-a înțeles propria lui „stare sufletească”, el însuși, fiind exponent, reprezentant al basarabenilor.

Germania, opțiune strategică, opțiune morală

Impunerea „soluției salvatoare” pe care o preconiza C. Stere presupunea o poziționare clară față de Germania, în sine, dar și în raportul ei cu celelalte state europene. Presupunea, însă, mai întâi o poziționare față de Germania în calitatea ei de ocupant al unei mari părți din teritoriul României. Și această poziționare categorică – **„Nu văd în Germania un «vrăjmaș» care ar căuta să ne strivească...”** – survine într-un cursiv ce vede lumina zilei la 19 septembrie 1917, intitulat „Un cetitor-prieten”. În fapt, cererea unui corespondent de „a se ocupa de cele ce se întâmplă aici”, unde se perpetuează „aceleași afaceri, aceleași intrigi, aceleași epitetes de *trădător* și *vândut*”, prilejuiește lui C. Stere să-și justifice tăcerea asupra – în ultimă instanță – felului cum se comportă ocupantul. Reamintind că „suntem sub un regim de ocupațiune, în care nu sunt admisibile discuțiuni de această natură”, se grăbește să răspundă,

²⁶ „Insultele” se datorau de fapt lui T. Porucic, un basarabeian „cadet”. Vezi C. Stere, *Publicistica*, vol. II, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2012, p. 893.

exprimându-și speranța că „[i] se vor îngădui rândurile de mai jos” (firește, de către cenzură). Începe prin a afirma că „[nu] s-ar putea găsi un singur om, în aceste vremuri de democratism, care să vadă în starea de asediu un regim politic și administrativ ideal”, dar întreabă dacă „în cele trei luni de război până la ocupațiune [...] era dulce viața?”, adăugând că „de la un guvern român aveam dreptul să cerem oarecare condescendență, pentru că el are îndatoriri *față de noi*”. C. Stere continuă:

Dar ocupantul – care are o grea răspundere față de țara lui și se îngrijește înainte de toate de *armata lui* – n-are nicio *obligațiune* directă față de populațiunea teritoriului ocupat, chiar în ce privește prescripțiunile convențiunii de la Haga, el n-are de dat socoteală *populațiunii*, ci numai în raporturile lui *de la stat la stat*.

(Evident, teza aceasta se bazează pe faptul că subiecte de drept internațional erau numai statele. Prin reducere la absurd, însă, Germania putea aplica un tratament cât de criminal belgienilor, neavând de „dat socoteală” nimănui, în condițiile în care statul belgian nu mai exista. Pe de altă parte, directorul *Luminii* pare să ignore cu totul existența unei „declarații a drepturilor omului”!)

Pentru a convinge și mai mult, el aduce și argumente „de bun simț”:

Apoi să fim și oameni cu judecată: nu noi am fost atacați, ci noi am atacat. Nimeni n-a voit să ne cucerească, ci noi am vrut să cucerim și să... civilizăm pe alții. S-a întâmplat însă ca țara să fie ocupată. A cui e vina? Cine i-a adus? Atunci să avem bărbăția și tăria sufletească de a primi consecințele cu demnitate. Să fim și dreپți: fac oamenii ce se poate face în această situație? Nu putem oare zice vorba românului: „Să ne ferească Dumnezeu de mai rău!”? Și să ne pregătim și să ne gândim numai datoriile noastre față de ziua de *mâne*.

Nu alta este poziția lui C. Stere, când cititorii îi cer să intervină pentru a ușura soarta „ostaticilor civili”. În „Guvernul român și chestia internaților” (23.X.1917), el declară mai întâi că nu are „nicio chemare de a vorbi autorităților militare” și că „acolo unde n-au reușit cei ce au sarcina de a reprezenta interesele populațiunii, conducătorii ministerelor, nu [poate] avea pretențiunea ca neînsemnata [sa] voce să fie ascultată”. Adăugând că „nu-[i] este dat [...] să critic[e] măsurile de represalii ale ocupantului, să discut[e] [...] chestia în principiu sau modalitățile de acțiune”, afirmă că, în schimb, e în puterile sale să-și ridice glasul „față de guvernul român”, care are datorii față de cei peste cinci milioane de

români rămași în teritoriile de sub stăpânirea armatelor străine²⁷”, guvern căruia îi arată că „reținerea îndărătnică în Moldova a internaților străini, luați de aici” nu are nici un rost, de vreme „adversarul are sub puterea lui peste două treimi din țară”.

Directorul *Luminii* are însă de răspuns la acuzații mai directe și mai precise, precum aceea a „damei voalate”, dezvăluită în editorialul (cursiv) din 23.IX.1917, anume că „duc[e] o campanie de propagandă pentru *robia teritorială și economică* în confederația habsburgică”. La aceasta, răspundea cu indignări retorice și recriminări, dar ocolind lămuririle ultime:

A! în numele „idealului național” al buduarelor și cafenelelor, mi se aduce mie astfel de învinuire, în mijlocul acestei dezolațiuni – acum când țara este călcată de la un capăt la altul de oștiri străine, acum când nu știm ce ne pregătește ziua de mâine!... Din vina cui? Nu pot păși, onorată Doamnă, pe acest teren de discuție: cel ce înțelege monstruoșitatea unei asemenea atitudini n-are nevoie de discuție, iar cel ce nu înțelege „nu are voce la capitol”.

În schimb, o declarație de principiu face glosând scrisoarea „unui adversar cinstit” (2.IX.1917):

Eu nu văd în Germania un „vrăjmaș” care ar căuta să ne strivească. Nu Germania ne-a atacat, ci noi i-am impus războiul, cu toate că ea a făcut totul ca să-l evite. Și dacă, în războiul pe care nu l-a voit, a ieșit ea victorioasă, ce vină îi putem aduce? Nu este „dezinteresată”? Dar aci e toată garanția că interesul ei o va îndemna să ne vină în ajutor. Politica internațională dezinteresată e o himeră. Dar cum ne vom înfățișa „la pace”? [...] numai Germania ne poate fi și aici [cât privește Basarabia] de ajutor, ca și în multe alte privinți.

Când un cotidian francez susține și el că între directorul *Luminii* și „guvernul din Berlin” există „un acord”, concretizat într-un „program” (prin care „germanii au început a dezvălui ce soartă pregătesc României”, cel dintâi ripostează în stilul propriu prin editorialul „«Le Temps» și «Lumina»” (5.X.1917). Acesta debutează prin a sublinia relativitatea caracterizării drept „germanofil notoriu”, căci, altădată, în țară, ar fi fost

²⁷ Conform recensământului din 12 decembrie 1912 (vezi „Buletinul statistic”), populația țării fusese atunci de 7.234.919 locuitori. Moldova avea 2.139.154 de locuitori (29,5%), iar Muntenia, Oltenia și Dobrogea – 5.095765. Însă, C. Stere nu ține seama de faptul că o parte considerabilă din populația Munteniei se afla în Moldova, fie în rândurile armatei, fie ca refugiați civili.

„ponegrit” ca „francofil turbat” (lucru, cum se știe, inventat), iar în prezent unii (?) l-ar crede „germanofob”. (Peste o lună, în „«Gazette de Lausanne» și «Lumina»”, 10.XI.1917, replicând ziarului elvețian, atrăgea insistent atenția că e germanofil convins nu atât din cauza „deportațiunii în Siberia, suferită în tinerețe”, cât fiindcă „vede scăparea țării noastre în alăturarea la Puterile Centrale”. În consecință, întreba retoric: „...în situația descrisă de însăși «Gazette», merităm oare pentru aceasta calomniile și necuviințele pe care a lăsat, sperăm în neștiință, să le strecoare vreun colaborator ocazional, ca și epitetul de «renegați», aruncat în altă parte?”)

Revenind la apărarea de acuzațiile aduse de *Le Temps*, C. Stere relevă mai întâi o serie de „licențe de traducere a citațiilor”, dar și de interpretare (el ar fi spus că **românii** vor stabili „forma” relațiilor cu monarhiile central-europene – integrare, federalizare, urcare pe tronul României a unuia dintre cei doi împărați – și nu ocupanții!). În continuare, el neagă, cu raționamente ce nu rezistă, existența „programului german pentru după pace” stabilit de acord cu Berlinul, ca apoi să treacă peste punctul relativ la „pierderea independenței în mod public” doar cu un „Ce să mai vorbesc despre...”. Discuția e astfel deviată pe terenul favorit, al demonstrării tezei că „lupta” *Luminii* nu „e în contradicție cu interesele românești”. Și ideea ziaristului francez, că „programul” este, de asemenea, „un avertisment” dat de germani regimului din Rusia, ce nu se grăbea să încheie pace separată, e tratată cu multă ironie, cu sarcasm vitriolant. („Dictatură militară și stare de asediu la Petersburg – scrie C. Stere –, altfel foc de la «Lumina!»”²⁸, „Un mic silogism pentru uzul confratelui...” sau „Ca latini, am dori mai multă logică, prin care doar totdeauna a excelat spiritul latin, din partea marelui organ din Paris!...”)

„Obligate”, de politica nefastă a „clicii” conducătoare de la București, să ocupe România, Puterile Centrale – susține directorul *Luminii* – trebuie să dea șansa noului guvern de a implementa „soluția salvatoare”. Cu ocazia încheierii Conferinței de la Brest Litovsk, editorialul „Pacea Puterilor Centrale” (15.II.1918) proclamă sus și tare:

[...] e sfârșită prima fază a Marelui Război, și sfârșită prin triumful desăvârșit al Puterilor Centrale în Orient. Germania și aliații ei au realizat în această direcție, desigur, mai mult decât visătorii cei mai îndrăzneți nu ar fi putut aștepta de la început.

²⁸ În articolul „Război sau nebunie?”, C. Stere găsea corecte afirmațiile lui Ion I. C. Brătianu, făcute într-un interviu acordat unui ziarist rus, afirmații după care ocuparea de către germani a Moldovei le dădea o bază de aprovizionare mai largă și le facilita ocuparea Basarabiei și mai departe a Odesei.

Se avea în vedere, desigur, prăbușirea Imperiului Țarist și „renașterea atâtor naționalități oprite” (polonezi, ucraineni, finlandezi, letoni, estoni, lituanieni etc.), ceea ce reprezenta adevărarea tendinței majore și irepresibile a timpului, de afirmare a „principiului naționalităților”. C. Stere nu examinează nici aici, nici altădată cum se împacă această tendință cu cea de „renunțare la o parte din suveranitatea națională”, căreia trebuie să i se subordoneze statul român. În schimb, el se mulțumește să formuleze o speranță: „Cât pentru poporul românesc, pus într-o situație tragică, fără analogie în istorie, de nesocotința unui guvern, pacea conformă cu voința națiunii germane, așa cum s-a manifestat ea față de atâtea națiuni mici și mari la Brest Litovsk, e o ultimă licărire de nădejde.”

Ideea era reluată, după ce Conferința de la Versailles decisese continuarea războiului, în „Jocul continuă” (18.II.1918):

[...] orice s-ar mai petrece acolo [în sânul Înțelegerii] și orice s-ar mai întâmpla pe alte teatre de război – susține C. Stere – nu mai poate avea înfrăuire asupra soartei noastre. [...] guvernele antantiste nu mai sunt în stare să încheie pacea, nici n-au perspective de a-și realiza toate scopurile prin continuarea războiului, precum nu-și pot mărgini pretențiile în măsura rațională și, de teama defecțiunii și a „trădării”, trebuie să renunțe chiar la enunțarea comună a scopurilor lor.

Iarși prin reducere la absurd, presupunând că, „în cazul cel mai bun”, Puterile Centrale ar fi înfrânte, atunci victoria va fi „a Statelor Unite [adică] victoria imperialismului Europei Apusene, împotriva imperialismului Europei Centrale [și], fără să vrea, d. Wilson este, poate, colaboratorul cel mai eficace al d-lor Troțki și Lenin: prelungirea războiului nu va distruge, desigur, imperialismul, dar poate să asigure triumful mondial al maximalismului...”

Mai precisă e pledoaria în editorialele „În ajunul tratativelor de pace” (25.II.1918) și „Românul nu piere” (26.II.1918).

Tot ce dorim astăzi – scrie C. Stere în primul articol – este ca tratatul de pace să creeze aici o ordine de lucruri nouă, care să dea poporului nostru puțința să-și vindece rănilile și să ridice prin muncă la acea stare economică și culturală, care să-i dea puțința să relege firul tradiției istorice, ca să-și poată îndeplini pe viitor, cu destoinicie, misiunea lui.

Și aceasta, cu atât mai mult, nu uită Stere să reamintească, „trăim în vremuri când, pe deasupra grozăviilor războiului, s-a afirmat dreptul tuturor popoarelor la viață”. Și dacă, atunci „când va veni ceasul mare al

judecății, cei care ne-au abătut din cale vor avea de răspuns, în fața națiunii pentru păcatele lor”, totuși „bărbații de stat [...] în a căror mâni se află soarta noastră, desigur nu-și vor mărgini privirea la momentul actual”. Victorioase în luptă, Puterile Centrale trebuie să facă astfel ca „restabilirea păcii [...] să accentueze, înainte de toate, acest rol civilizator și organizator, care niciodată nu se poate rezema numai pe forța armelor”. Cât privește pe învinși, susține editorialistul, „cea mai sângeroasă înfrângere poate fi uitată [...] de atâtea ori istoria a văzut că între un învins și un învingător s-au putut crea printr-o politică înțeleaptă legături trainice”.

Din raționamentele citate se extrăgea și certitudinea celor spuse în titlul celui de-al doilea editorial. Reamintind că românii au supraviețuit atâtor „năprasnice năvăliri și sângeroase sfâșieri”, C. Stere subliniază că:

Astăzi, mai puțin ca oricând, o națiune – acest factor determinant al vieții mondiale – ar putea pieri numai pentru nesocotința conducătorilor ei. Cuvintele mari au fost spuse și au răscolit sufletele multșimilor de pretutindeni: dreptul tuturor popoarelor la viață și societatea națiunilor, bazată pe drept și dreptate.

Editorialistul încheia reluând ideea supraviețuirii neamului românesc, pe care o completa afirmând că „astăzi îi va fi dat să vadă pentru totdeauna unde își poate căuta scut și ocrotire”.

Tratatul de pace, precum se știe, a fost definitivat, iscălit și supus Parlamentelor în mai-iunie 1918, așadar în cea de-a doua perioadă a publicisticii lui C. Stere de la *Lumina*. În cele 20 de texte publicate atunci nu se formulează nici o părere asupra condițiilor impuse României, nu dezvăluie nici în cel mai vag chip dacă a fost dezamăgit sau nu de condițiile impuse de Puterile Centrale²⁹.

Poziționarea lui C. Stere față de Germania (și Imperiul Austro-Ungar) în ipostaza lor de „ocupant” este completată de aceea față de cele

²⁹ În 1921 a declarat în Adunarea deputaților că n-a votat Tratatul de pace. În Adunarea deputaților, tratatul a fost votat în ziua de 15 iunie 1918. Pentru luarea în considerație a raportului comisiei au fost 120 de bile albe și 4 negre. Legea e votată în unanimitate, cu 135 de bile albe! Mai mulți deputați au făcut declarații înainte de votare: Dumitru D. Pătrășcanu (că votează legea cu durere), Constantin Trancu-Iași (că nu ia parte la discuții și nu votează legea), deputatul ofițer în rezervă, invalid de război, M. Văgăunescu (își exprima credința ca va veni vremea când i se va spune dușmanului fraza pe care le-o spune frecvent cu brutalitate: „Ia, muss sein! Kriegsnot!”), A. C. Cuza (care protestează contra rășluirii teritoriale, contra celorlalte condiții economice etc.), Alexandru Averescu (care protestează contra condițiilor impuse și acceptate de guvernul lui Marghiloman).

două Puteri în genere și în relație cu celelalte Mari Puteri: **Germania – „de nebiruit” în concurență pașnică și în luptă – stă alături de Franța cea „orbită de patimi”, de „perfidul Albion” și de America prezumțioasă și „roabă a mării finanțe”.**

Negreșit, faptul că directorul *Luminii* nu vedea „un vrăjmaș” în ocupantul Munteniei se explica nu numai prin considerentele expuse corespondenților săi, că ea a fost cea „trădată” și atacată de România, ci și prin calitățile ei intrinseci, „fizice” și „morale”, superioare celor ale statelor din Antanta. Asupra acestor calități insistase și în articolele publicate în *Viața Românească* în anii neutralității, și în discursul din Cameră, din decembrie 1915. În *Lumina*, el nu face decât să reia ideile, nuanțându-le, dezvoltându-le uneori, valorificând ceea ce relevă noile evenimente survenite. Și aceasta chiar din editorialele primelor numere ale ziarului.

În „Cauzele războiului mondial” (4.IX.1917), de pildă, era reiterată tema precizată în titlu. Încă o dată este minimalizat diferendul dintre Franța și Germania („are caracterul unei certe pentru hotar între vecini”), subliniindu-se însă acum cu putere neîndreptățirea revendicării celei dintâi asupra Alsaciei și Lorenei, care sunt „un pământ băștinaș german, a cărui populațiune se simte acum solidară cu consăngenii din Imperiu”. Și în analiza conflictului dintre Germania și Anglia, care „înfățișează o fază caracteristică a dezvoltării economice mondiale”, Stere merge pe făgașul săpat înainte, dar vădind acum un veritabil *parti pris* în favoarea Germaniei și o veritabilă anglofobie. În calea unei „evoluții”, ce ar fi condus la „un stat ca «expropriator» mondial [Anglia] și un popor de state proletarizate”, „s-a ridicat Germania cu extraordinara ei dezvoltare industrială [...] Pe calea concurenței pașnice, Germania s-a dovedit de nebiruit. Știința ei, progresul ei tehnic, talentul organizator al conducătorilor industriei și comerțului, munca stăruitoare și spiritul de ordine al muncitorimii îi asigurau succesul chiar pe debușeurile britanice!...”

Și ca un bun avocat al cauzei germane, directorul *Luminii* subliniază orbirea celor ce „ergotează încă pe baza cărților galbene, verzi, galbene sau cum mai sunt, cine a voit războiul, în acest conflict: Germania, a cărei armă cea mai sigură era munca pașnică, sau Anglia, care doar prin forța militară i-ar mai putea stăvili mersul triumfal...” Dar Anglia nu numai că a recurs la calea militară, ci s-a și aliat cu „exponentul” și „rezervorul reacțiunii”, Rusia, ceea ce, în caz de victorie, ar fi adus „hegemonia căzăcească” pe continentul european. Or, „numai «militarismului german» – scrie C. Stere („Războiul și Revoluția din Rusia”, 5.IX.1917) – istoria mondială îi datorește că această catastrofă a fost

înlăturată, iar poporul rus – emanciparea lui, ca și Polonia, – renașterea ei [...] «Barbaria teutonă» poate fi mândră de verdictul destinului, pe care – dacă există dreptate în lume – Rusia democratică recunoscătoare îl va materializa ridicând pe piețele Petrogradului și ale Moscovei statui în slava mareșalilor Hindenburg și Mackensen...”

Glosând pe marginea obstacolelor în calea păcii, în „Pentru ce sângerează lumea” (14.X.1917), C. Stere se oprește iarăși asupra celor două provincii în litigiu – Alsacia și Lorena:

Dar aceste provincii nu numai că, istoricește vorbind, sunt țări băștinașe germane, ce au fost odată *cucerite* de francezi, dar astăzi ele sunt locuite de o populație covârșitoare germană și care voiește să rămână germană. [...] Un popor care a dat dovadă de atâta energie indomptabilă, care a putut victorios rezista planetei întregi, ridicate împotriva lui, evident nu se va putea resemna pentru veci la durerea acestei pierderi și la această umiliță. Atunci, iarăși „pacea înarmată”? Sau Germania să fie pulverizată și să se pună câte un jandarm european pe lângă fiecare german, ca să se asigure Franței liniștita stăpânire în provinciile *germane*? Căci sunt *germane* aceste provincii!

„Pentru ce franceze” – replică directorul *Luminii* ziarului francez *L'Humanité* („Logică”, 16.X.1917) – „dacă ele vorbesc și astăzi nemțește?”

„Dar nu limba determină naționalitatea.” Au și conștiință germană? „Dar în această chestie Franța nu poate admite plebiscitul”... O țară cucerită, dar băștinașă franceză, deși vorbește nemțește și are și conștiința națională germană... Ergo: „Anexarea eventuală a Alsaciei și Lorenei nu ar fi «anexiune», ci o «dezanexiune». Și curg șiroaie de sânge... Trist animal e omul!”

O odă se înalță germanismului în genere și îndeosebi monarhiei dualiste în „Războiul și Orientul European” (7.IX.1917). C. Stere îi arătase prețuire de mai multe ori începând din 1908, însă mereu insistând asupra rolului jucat în cursul secolelor anterioare. De data aceasta, accentul este pus pe prezent și pe viitor. Monarhia dualistă salvează, în fond, Europa de la subjugarea ei de către Rusia. Ea reprezintă, în același timp, soluția salvatoare pentru „toate popoarele bazinului dunărean”, cărora

[...] [li] s-a învederat că destinul le pune în față singura alternativă: cooperarea liberă sub scutul puterii germanice, care simboliza pentru ei și

toate ideile *Apusului*, sau înecul în oceanul panrusismului, nu numai deznaționalizarea, dar și întoarcerea spre Asia. Și toate aceste popoare au înțeles chemarea datoriei, afară de... sârbi și de români, care au pășit pe calea pierzaniei sigure, acceptând cu entuziasm jugul țarismului, ca mistificațiunea „idealului național”.

La fel, în editorialul „Contele Czernin și rolul Austriei” (7.X.1917), care debutează cu prezentarea celor două „credințe” adânc înrădăcinate în opinia publică europeană, anume că „Rusia e cea mai formidabilă putere militară” și că „Austro-Ungaria e în ajunul descompunerii”. C. Stere precizează că el „n-a împărtășit aceste iluziuni” și că, în ce privește pe a doua, „de foarte multe ori a arătat că puterea ei [Austro-Ungariei] constă mai cu seamă în misiunea istorică ce are de îndeplinit în această parte a Europei”. Ideea o împărtășea și defunctul Aurel C. Popovici, și faptul că „doi oameni atât de deosebiți cât privește ideile generale [...] au putut fi de acord în ce privește raporturile dintre români și Monarhia dunăreană ar fi trebuit să fie singur de-ajuns ca să pună pe gânduri, dacă nu să dezmeticească pe patriotarii noștri”... Cu aceste fraze se introduce discursul ministrului de Externe al Austro-Ungariei, care spune că tocmai „credința” în curânda dezmembrare a patriei sale „i-a îngreuiat situația în Europa”, din ea izvorând „desconsiderarea intereselor sale vitale”. C. Stere subliniază în discursul lui Czernin argumentul cu care acesta apăra principial statele multinaționale, anume că, într-o nouă ordine, „pe bază internațională”, adică „așezată sub un control internațional”, „fiecare stat va trebui să renunțe la ceva din independența lui pentru a asigura pacea lumii”.

Revenind la rolul major al „rasei germane” („Civilizația europeană și rasa germană”, 10.X.1917) condamnă încă o dată (ca în timpul neutralității) „pretențiunea – ridicolă în situația noastră – de a supune ostracismului moral una din marile națiuni europene, care, în colaborarea obștească, cu toate luptele și sfâșierile dintre el, au zidit împreună lumea de astăzi” (editorialistul dă și numele celui vinovat de sacrilegiu – „d. Take Ionescu și-a putut permite să «șteargă aportul german» dintre comorile omenirii” –, deplângând mereu „semnul infinit de trist în sine pentru nivelul nostru cultural că de atâtea ori a fost silit să pună această întrebare și de atâtea ori a trebuit să invoce numele mari cu care națiunea germană a împodobit panteonul omenirii”). Afirmând mereu „colaborarea obștească” a marilor națiuni, C. Stere nu ezită să repete ceea spusesese în Cameră, derapând și el în exagerări nu mai puțin decât adversarul său („ei [rasei germane] i se datorește, în primul rând, însăși lumea modernă, în forma ei actuală”; „numai rasa germanică ne-a asigurat astfel transmisiunea

elementelor civilizațiunii antice și ne-a înlesnit asimilarea lor”; „originile pur teutonice ale constituționalismului englez” etc.).

În cursivul „Scheidemann și Wilson” (17.IX.1917), C. Stere opune pe cei doi fruntași politici (unul, conducătorul social-democrației germane, celălalt, președintele Statelor Unite), pentru a-l acuza pe ultimul (printre rânduri) de rea credință. În esență, ar fi o mare apropiere între „programul de pace” al Reichstagului și „cererile” lui Wilson, dar pentru acesta ea nu are importanță, fiindcă Germania e militaristă și nedemocratică. Scheidemann a respins aprecierea din urmă (de vreme ce Reichstagul e ales prin vot universal, egal, direct și secret), iar pe cea dintâi a pus-o în legătură cu agresivitatea altor state și lipsa unor reglementări internaționale. Argumentarea, în opinia lui Stere, „e fără replică pentru orice om obiectiv” și „în bună credință Wilson nu i-ar putea răspunde nimic”, dar – continuă el – „cu puțină bună credință și lipsă de patimi, de mult ar fi sfârșit acest măcel”.

Antanta și profetia înfrângerii

Luându-și tot mai în serios sarcina de avocat al Puterilor Centrale, Stere nu mai e analistul cât de cât obiectiv, fie și cu idiosincraziile și simpatiile sale. El se aruncă în „la melée”, ia parte, dă lovituri (ironizează, zeflemisește popoare și lideri). Așa, el reia în cursivul – „Daltonism” (8.X.1917) – ideea erorii „din planul de campanie al Antantei”, întemeiat pe „enormă” putere militară a Rusiei. Eroarea, crede el, este fatală, căci rolul desemnat Rusiei „nu-l poate lua asupra-și nimeni altul”, nici măcar America sau Japonia. „Oricâte trupe ar trimite America pe frontul apusean – susține el cu tărie – aceasta nu poate compensa prăbușirea frontului rus, fără să mai amintim alte considerații.” Argumente nu sunt aduse decât pentru o altă „ipoteză”, detaliată *ad hoc*: „Iar dacă America sau Japonia ar face chiar nebunia să transporte prin nemărginirea moscovită milioanele de trupe, aceasta n-ar schimba starea de lucruri din interiorul unei țări cuprinse de furia anarhiei...” (etc. etc.) C. Stere conchide că Antanta și toți cei ce cred în victoria ei suferă de daltonism. („Destinul se împlinește... Dar prin nicio argumentație nu poți face pe un daltonist să vadă fața adevărată a lucrurilor...”)

Pe larg se ocupă C. Stere, în „Discursul din Liverpool” (18.X.1917) de o cuvântare a lui Asquith, ce ar releva „situația intenabilă moralmente în care se află acum guvernele Înțelegerii, cât și pentru metodele politicii engleze.” Fiindcă Asquith, ca și Wilson, aprecia că factorul de care trebuie să se țină seamă e guvernul, nu poporul german, sincer doritor de

pace, Stere reia argumentarea lui Scheidemann, pentru ca apoi să respingă interpretarea ca o simplă stratagemă (țintind să creeze disensiuni între aliați) a declarației germane referitoare la Belgia. Faptul că „Anglia nici nu vrea să intre în tratări pentru Belgia, Serbia etc.” arată că piedicile în fața păcii „nu sunt din partea Puterilor Centrale”. Pledoaria culminează cu relieful irăționalității și nedreptății condiției ce se pune încheierii păcii de către Antanta: „Cum s-ar putea asigura pacea lumii smulgând cu forța de la o mândră și puternică națiune o parte din fiii ei și pentru a-i supune unui jug străin?...”

Implicarea emoțională a directorului *Luminii* devine patentă în editorialul „Petrograd și Isonzo” (15.XI.1917). Dacă în început el afirmă că cele două înfrângeri – „înfrângerea politică în Rusia și înfrângerea militară în Italia” – „au consecințe [ce] **pot fi fatale** pentru coaliția condusă de Anglia”, el sfârșește într-o certitudine totală: „Revoluția din Petrograd și înfrângerea de la Isonzo au pus hotarul unei noi faze în istoria războiului mondial [...] desigur, ceasul păcii tot s-a mai apropiat.” (Ca atare, nu miră nici ironia față de „bărbații gravi de stat din Londra și Paris”, care „nădăjduiau să mistifice o mișcare elementară a maselor populare și să repună în mișcare «tăvălugul» cu ajutorul democraților și socialiștilor...” și care „pentru a menține armatele ruse la front nimic n-au [...] cruțat: amenințări, făgăduinți, combinațiuni financiare și economice, campanii de presă etc.”)

Certitudinea înfrângerii Antantei e formulată și în „Ironiile istoriei” (2.XII.1917): „În această privință, Înțelegerea a pierdut partida. Sfera războiului de acum înaintea se va restrânge. Lupta va continua, mai cu seamă pentru cealaltă problemă mondială: stăpânirea oceanelor.” Se adaugă o atenționare a Franței, ce nu trebuie să se încreadă prea mult în aliatul ei („Și dacă farmecele de care este vrăjită națiunea franceză nu se vor împrăștia la timp, cine știe dacă nu o așteaptă surpriza din partea practicului Albion, care poate găsi într-o zi că «libertatea națiunilor mici» se poate mai lesne asigura prin oarecare combinațiuni coloniale, de acord cu «barbaria teutonă.»”), precum și observația ironică după care, din secundanți sau martori ai Rusiei, care a provocat duelul, ajung să-i ia locul.

Aceleași indicii apar în editorialul „Criza din Franța” (18.XI.1917). Demiterea guvernului Painlevé (pe o chestiune de politică internă, după ce politica externă îi fusese aprobată) ar arăta că evenimentele („Petrograd și Isonzo”) „au pus pe gânduri pe cei mai «cocardieri» din patrioții francezi”, că ei se trezesc din „hipnoza” sub care „au trăit trei ani”, când „poporul francez nu-și dădea seama că patima lui a servit în realitate de un jalnic instrument cupidității franceze și ambițiunii țariste...” Odată cu

această „dezmeticire”, „tragi-comedia d-lor Durand și Dupont”, a „anonymilor” și „provincialilor” lideri francezi, ce se ciorovăiesc pentru „zidul despărțitor”, „se va transforma chiar pentru ei într-o desăvârșită și groaznică tragedie... Și într-o mai mare tragedie pentru nobila națiune a Mării revoluțiuni...”.

Următorul editorial – „Cabinetul Clemenceau” (19.XI.1917) – recurge la un paradox, salutând instalarea ca prim-ministru a celui mai belicos om politic francez printr-un: „Să fie binevenit ca vestitorul zorilor de pace pentru Franța însângeraată...”, pentru că „după [el] nu mai poate veni decât un guvern *pacifist*.” „Desigur, evoluția s-ar face și fără d. Clemenceau – încheie C. Stere – Dar prin cabinetul Clemenceau calea e mai sigură și duce mai repede la țel”.

O altă latură a evenimentului e dezvăluită în „«Mâna de fier» în Franța și «democratizarea» Germaniei” (22.XI.1917). Antiteza dintre progresele democrației în Germania și regresele ei din Anglia și Franța e susținută nu doar prin portretul conducătorilor (Lloyd George, „micul dictator din Țara Galilor”, și „tigru” Clemenceau), ci și prin o serie de fapte: instituirea unei cenzuri drastice a știrilor în Franța și Anglia (pe când în Germania, presa inamicilor se vinde la chioșcuri), interzicerea participării socialiștilor francezi și englezi la congresul internațional din Stockholm (cei germani participă, ba chiar și cei din țările ocupate de Puterile Centrale, precum România), neîngăduirea discuțiilor despre pacea de înțelegere, ba mai mult „presa și întreaga literatură canibalică întrețin de trei ani masele în atmosfera de ură zoologică” și „predică zdrobirea, strivirea completă a inamicului”. În acest sens, Franța care „se crede expresiunea democratismului mondial” și „crede Germania ca o «medievală»”, „în conflictul actual, în rostul adânc al istoriei mondiale”, totuși „reprezintă *trecutul* și Germania *viitorul*”. Argumentarea tezei este cea cunoscută încă din epoca neutralității:

Victoria Rusiei țariste însă ar fi însemnat hegemonia ei pe continentul european, triumful reacțiunii și robirea întregului Orient european. Iar victoria Angliei ar însemna subjugarea globului „capitalului vagabond”, exploatarea neînfrânată a tuturor țărilor și a tuturor raselor înapoiate.

(„Și orice s-ar aștepta pentru ziua de mâne, Germania își poate înscrie, în condica istoriei mondiale, *la activul său*, prăbușirea țarismului, datorit armatelor Puterilor Centrale...”) Articolul se încheie cu o nouă profecție: „Și «nici mâna de fier» a lui Clemenceau nu va putea întoarce roata istoriei...”

Recurentă de-acum înainte este ideea unui conflict tot mai acut între popoarele dornice de pace și guvernele Înțelegerii. Acestea – se afirmă în editorialul „Între guverne și popoare” (20.X.1917) – spre deosebire de cele din Germania și Austro-Ungaria, ai căror exponenți, Ottokar Czernin și Richard von Kühlmann, declară că există o singură chestiune litigioasă (Alsacia și Lorena), „luptă din răzputeri pentru prelungirea războiului... până la «sfârșit»”. După Stere, se împotrivesc încheierii păcii, în Italia, Anglia sau Franța, cei ce au pornit războiul și care, la sfârșit, ar avea de dat socoteală, în timp ce în America „[nu tolerează] acest lucru marea finanță, căreia îi este robit guvernul și pentru care războiul era necesar pentru asigurarea împrumuturilor acordate statelor Înțelegerii”. Editorialul se încheie cu credința că popoarele „mai curând sau mai târziu vor trebui să biruiască”, biruință ce va coincide cu „ziua de judecății celei mari”, care ar putea fi „după războiul de la hotare, [...] unul și mai teribil dinlăuntru hotarelor...”

Altfel stau lucrurile în tabăra adversă – se arată în „Popor și guvern în Germania” (12.XI.1917) –, căci, la Congresul social-democrat din Würtzburg, „muncitorimea s-a declarat solidară cu conducătorii ei din Reichstag”, a votat creditele de război; s-a asociat lozincii lui Kühlmann („nu, nu, niciodată”); și-a însușit teza caracterului defensiv al războiului pe care-l duce azi țara lor, dar a formulat și revendicarea unor reforme politice imediate vizând democratizarea țării, care ar fi fost inițiată de însuși Împăratul Wilhelm II.

O schimbare de limbaj e descoperită cititorilor de C. Stere în „Discursul lui Lloyd George” (20.IX.1917). Dacă până atunci, „doctrina oficială” a Antantei era că victoriile se succedau și „hunii sunt bătuți”, dacă „înghițirea” unor regate (câte unul pe fiecare an), Belgia, Serbia, România, erau simple „incidente dezagreabile”, înfrângerea Italiei, care e o mare Putere, o trezește la realitate. Se caută vinovatul și se găsește: lipsa „frontului unic” („A! «Frontul unic!»... O veche cunoștință... Dar parcă fusese spus de mult că se află realizat?”) Cu satisfacție se dau citate din presa adversară lui Lloyd George, care îl acuză de germanofilie („este o încurajare pentru dușmani, descurajare pentru Anglia, ba chiar o crimă fără exemplu [...] o mare, crudă și răutăcioasă ocară la adresa Angliei [...] ținuiți la stâlpul infamiei în fața Europei și a lumii ca principali provocatori ai insucceselor care au lovit cauza noastră”).

În „Mesagiul aerian de pace” (4.XII.1917), editorialistul *Luminii* nu speculează prea mult asupra confirmării tezei sale, conform căreia „Petrogradul” constituie „înfrângerea politică” a Antantei, dar insistă asupra antitezei dintre cele două tabere, la nivelul aparenței și la cel al

esenței: „În opoziție cu guvernele Înțelegerii, care luptă pentru «libertate și dreptate», guvernele «militariste» ale «barbarelor Puteri Centrale» au primit cu bunăvoință apelul «revoluției triumfătoare» din Petrograd.” Din nou antiteza: cei numiți mereu agresori nu erau așa, agresiunea fiind declanșată de Rusia; trei ani s-a vorbit până la saturație de „intențiunile cotropitoare ale austro-germanilor”, deși ei singuri arătau intențiuni pacifice”; „democrații” „amenință revoluția rusă cu toate fulgerele cerului, fiindcă poporul istovit nu mai are putere de a duce lupta, iar monarhiile «medievale» îi întind în ceasul acesta suprem o mână de ajutor...”

În „Cumpăna” (6.XII.1917), C. Stere începe prin a schița „perspectivele” deschise de „mesagiul aerian” – propunerea de armistițiu, preambul al ieșirii din război a Rusiei – în sensul dorințelor Puterilor Centrale:

Apoi, ieșind din rânduri Rusia, nici guvernele aliaților apuseni nu vor mai putea rezista multă vreme popoarelor lor doritoare de pace. Milioanele oștirilor rusești nu mai pot fi compensate nici de America, nici de... Siam! Războinicii cei mai intransigenți vor trebui să se supună evidenței!

În încheiere, proclamând sfârșitul Imperiului rus („Vechea Moscovie, Sfânta Rusie a Țarilor Albi, a trăit!”), se conchide de aici că întrucât „revoluția bolșevică” „și-a putut crea în fața istoriei mondiale acest titlu de recunoștința omenirii întregi, ea și-a afirmat în același timp dreptul la viață”. Totuși, nu revoluției ori revoluționarilor li se ridică un imn de slavă, ci „rasei germane”, fără de care ea nu s-ar fi produs:

Peste veacuri toate chestiunile mici, care numai pentru patima noastră oarbă pot părea astăzi mari, legate de aceste vrăjmașe vremuri, pot fi uitate. Dar acest fapt mare va rămânea: vigoarea rasei germane a asigurat lumii calea de propășire netulburată, îndrumarea, neîmpiedicată de veșnica amenințare dinspre răsărit, spre acele țeluri înalte, pe care tot uriașii de gândire și de acțiune ridicați din sânul acestei mari și nobile națiuni, marii ei cugetători și luptători, le-au pus înaintea omenirii. *Excelsior!* Păcatul neispășit încă al democrațiilor apusene [...] amenințând astfel de a stăvili pentru veacuri mersul progresului și de a robi continentul – acest păcat nu va fi șters ușor din cartea neamurilor... pentru noi, nu poate fi o clipă de durere mai cumplită... [...] ne-a fost dat să aflăm și despre desăvârșirea catastrofei naționale³⁰.

Cu mai multă precizie sunt formulate consecințele „armistițiului rusesc” în „Povârnișul” (11.XII.1917):

³⁰ C. Stere avea în vedere denunțarea de către „maximaliști” a convenției militare cu România.

Chestia Orientului nu mai poate fi „rezolvită” după placul Înțelegerii. Germania nu mai poate fi gonită din Orient, Balcanii intră definitiv în sfera de influență a Puterilor Centrale. Turcia nu mai poate fi împărțită, drapelul rus nu va fâlfâi deasupra Țarigradului [...] Rămân numai problemele „occidentale” propriu-zise și, pentru Anglia, acele probleme se rezumă mai ales în dominațiunea asupra oceanului, asupra industriei și comerțului mondial.

Dar survine o noutate ce trebuie reținută: „Războiul început în 1914 e astăzi sfârșit, iar dacă lupta nu va înceta încă va însemna, în realitate, **un nou război**, pentru alte scopuri, cu alte mijloace, pe baza altor planuri. Acesta e adevărul” [subl. m.]. Editorialistul nu uită să avertizeze că, dacă va „impune omenirii obosite de atâta masacru acest război”, Antanta „se va încărca în fața istoriei mondiale cu [o] grea răspundere”.

Notă aparte fac editorialul „Nemuritorul Elijah Pogram” (12.XII.1917) și cursivul „Tragica operetă” (19.XII.1917), prin registrul lor pamfletar. Prilejuit de „ultimul mesagiu” al președintelui Wilson, primul vestejește, cu ajutorul „inefabilului” personaj al lui Charles Dickens, o Americă prezumțioasă (aruncând mereu „«sfidarea» [ei] către «Europa barbară»”, nedemocratică), dar devenită în întregime „o «Companie a Edenului»” (o afacere veroasă, ce ruinează milioanele de „acționari”). Cel de-al doilea pamflet lovește aroganța celor ce locuiesc mica republică iberică, altădată mare imperiu mondial, mereu angrenați în așa-zise „revoluții” pornite în bodegile de la frontieră. O asemenea „revoluție” tocmai cerea ca Portugalia să rămână neutră.

Comemorat cu o considerație deosebită este („După 12 decembrie 1916”, 15.XII.1917) și „rescriptul” „semnat de Împăratul Wilhelm II”, prin care, „pentru prima oară, a fost pronunțat cuvântul de pace”, „rescript” primit „cu un cor de insinuațiuni și chiar insulte” de „antantiști”. Recentele tratative ruso-germane, „semne de oboseală” din lagărul Antantei (scrisoarea lordului Landsdowne) îndrituiau pe C. Stere să conchidă că: „Suntem pe pragul unor zile mari. Și Germania poate fi mândră de calea parcursă după 13 decembrie 1916...”.

Mare atenție consacră C. Stere „cazului” Caillaux din Franța. De fapt, cele două editoriale ale sale – din 21.XI.1917 și din 29.XII.1918 – formează miezul unei serii care începe cu articolul „Cazul Almercyda” din primul număr al *Luminii* și continuă cu altele foarte numeroase: „Demisia lui Malvy” (3.IX.1917), „O nouă afacere Dreyfus în Franța”, „Afacerea Almercyda. Apărarea d-lui Malvy” (7.IX.1917), „În Franța se prepară un mare scandal” (27.XI.1917), „Afacerea Caillaux” (29.XI.1917),

„Campania contra lui Caillaux” (12.XII.1917), „Afacerea Caillaux” (19.XII.1917), „Dosarul Caillaux” (6.I.1918), „Marele discurs al lui Caillaux” (7.I.1917), „Arestarea lui Caillaux” (18.I.1918), „Ce-a voit Caillaux” (20.I.1918), „Afacerea Caillaux” (4.II.1918), „Afacerea Caillaux” (14.II.1918) etc. Toate aceste articole interpretează cazul drept un simptom de slăbiciune al Franței, premergător al înfrângerii finale sau al abandonării luptei:

Când un guvern se hotărăște să asasineze în forme judiciare pe adversarii politicii sale, dovedește că, în lipsa victoriilor împotriva inamicilor pe câmpul de bătălie, el e silit să se mulțumească cu victoriile mai ușoare împotriva concetățenilor în sala Curții marțiale.

Stere aduce argumentări în stilul specific, al reducerii la absurd: dacă liderul a trădat într-adevăr, țara, regimul, totul e pradă descompunerii, e putred. („În ce prăpastie trebuie să fi căzut o națiune, dacă asemenea lucruri sunt posibile!”) (Mai ales că fostul ministru are oarecare susținere în presă.) Iar dacă n-a trădat, înseamnă că el e exponentul poziției juste și cel care, în cele din urmă, va avea câștig de cauză împotriva celor de cârmă țării, care vor trebui odată și odată să plece, plătind pentru orbirea lor. În fond, în Joseph Caillaux directorul *Luminii* vede „un om drept”, ca și el însuși, un caz similar cu al său și, pledând pentru fostul ministru francez, el pledează pentru sine.

Scurte considerații finale

Cu fiecare zi petrecută pe frontul deschis la *Lumina*, C. Stere a devenit un tot mai patetic *advocatus Alemaniae*. Din păcate, în același ritm s-a îndepărtat de sociologul și de juristul din el. Ceea ce a scris în această perioadă acum despre suveranitatea statelor, despre principiul autodeterminării națiunilor, despre drepturile omului soliciță o examinare atentă, pe care deocamdată trebuie o amânăm, și pentru că sunt necesare aici corelări cu luări de atitudine din celelalte două perioade ale publicisticii lui C. Stere de la *Lumina*, din aprilie-iulie 1918 și noiembrie 1918.

Temele articolelor lui Stere sunt dominate de obiectivele sale politice din această perioadă, în primul rând de înlocuirea, fie și pe cale revoluționară, a guvernului condus de Ion I. C. Brătianu și Take Ionescu cu un guvern format dintre politicienii români rămași în teritoriul ocupat de armatele Puterilor Centrale. Prin urmare, multe dintre editorialele sale încearcă să pună în evidență situația sumbră a României, economic și militar, și de aici imposibilitatea de a continua războiul.

O altă temă dezvoltată de C. Stere este aceea a crimelor comise de guvernul I. I. C. Brătianu pentru România să intre în război de partea Antantei, o decizie luată fără a consulta Parlamentul și Consiliul de Coroană, ruptură în raport cu direcția tradițională a politicii externe promovate de Carol I, dar și față de sentimentele pacifiste ale majorității poporului român. În acest context, Stere insistă asupra trădării Basarabiei.

În logica dezvoltată de Stere în articolele sale, argumentele legale și practice sunt însoțite de cele culturale, respectiv, valoarea superioară din toate punctele de vedere a Puterilor Centrale, a Germaniei, mai ales, asupra puterilor care formau Antanta. De altfel, el disculpă frecvent administrația de ocupație (germană) de acuzele care i se aduceau și încearcă să minimalizeze efectele Păcii de la București.

În concluzie, analiza articolelor publicate de C. Stere în ziarul *Lumina* ne arată că multe dintre acuzațiile care i s-au adus după război sunt total îndreptățite.

C. Stere et la première période du journal « Lumina » (Septembre 1917-Mars 1918).

Sujets, motifs, idées directrices dans la publicistique (Résumé)

Mots clés : *le journal Lumina, la Roumanie de la Grande Guerre, Entente/ Pouvoirs Centrales, occupation militaire, la Paix de Bucarest*

Les thèmes des articles publiés par Constantin Stere dans son « journal roumain indépendant » au long de la première période, qui dure jusqu'à la fin du mois de mars 1918, sont définis par les objectifs principaux de l'action politique qu'il croit nécessaire à ce moment : le remplacement – même par la voie révolutionnaire, c'est à dire ne tenant compte de la Constitution et des lois – du gouvernement dirigé par Ion I. C. Brătianu et Take Ionescu par un autre, formé des hommes politiques restés dans les territoire occupé, la conclusion de la paix séparée avec les Pouvoirs Centrales et l'entrée de la Roumanie (sous une forme quelconque) dans « le complexe économique et politique » de L'Europe Centrale, suivie, en plan intérieur, par des profondes réformes démocratiques (la réforme électorale, la réforme agraire, la réforme administrative etc.).

En conséquence, beaucoup de ses éditoriaux décrivent le sombre tableau des désastres (pertes de vies humaines, destruction des installations pétrolières, des chaussées, des chemins de fer et d'un grand nombre de villages), l'agrandissement de la dette publique ; il insiste sur l'impossibilité de continuer la guerre, sans armes et sans munitions et surtout après la dissolution de l'armée russe. Un autre thème développé par C. Stere est celui des crimes commis par le

gouvernement de I. I. C. Brătianu qui a fait entrer le pays dans la guerre à côté de l'Entente contre la politique traditionnelle du Roi Charles I, contre le pacifique sentiment général du peuple, contre l'unanimité du premier conseil de couronne, sans consulter le Parlement. Dans ce contexte il insiste sur la soi-disant trahison de la Bessarabie, « péché contre le Saint Esprit », dont « l'expiation » c'est « l'éloignement pour l'éternité de l'âme des Bessarabiens » et leur rapprochement des Russes avec lesquels « ils vivent la Révolution ». Un élément important dans le système élaboré de C. Stere c'est la valeur supérieure de tous les points de vue de Pouvoirs Centrales et surtout de l'Allemagne. Le directeur du journal *Lumina* devient un vrai « advocatus » de l'Empire de Wilhelm II: ce n'est pas lui qui a déclenché la guerre, c'est lui qui lutte avec succès contre 65 pays, mais aussi qui veut sincèrement une paix juste. Il disculpe les excès de l'administration militaire allemande dans la partie occupée de la Roumanie et après la conclusion de la Paix de Bucarest, avec des importantes cessions territoriales et des clauses économiques asservissantes, il se résume à assurer que « le Roumain ne meurt pas » (« Românul nu pierie »). En contrepartie, il peint les ennemis des Pouvoirs Centrales dans les plus sombres couleurs, il souligne leur impérialisme, les dérapages vers des régimes dictatoriales etc.

En marge des interventions du président des États Unis d'Amérique, il commente leur démagogie avec une rare verve pamphlétaire (« L'immortel Elijah Pogram »). Une attention extraordinaire prête le directeur du journal *Lumina* à la situation de la France et surtout « l'affaire Caillaux », qui selon lui serait caractéristique pour les tendances pacifiques de plus en plus substantielles des Français. En même temps, il voit en Joseph Caillaux un « homme juste », c'est à dire un homme appartenant à la même catégorie que lui-même, un homme qui voit et prévoit très bien, qui juge en ne se laissant influencé par les autres.

L'analyse des articles publiés par C. Stere dans le journal *Lumina* jusqu' à la fin du mars 1918 confirme que les accusations qu'on lui apporte après la guerre sont bien fondés.